

Sebestyén Géza a közkönyvtárügy megújítója (is)

TÓTH Gyula

Historiográfiája megtévesztő

A magyar könyvtárügy alakulásában kitüntetett szerepük van a könyvtárosoknak. Áll ez a megállapítás a közművelődési könyvtárakra is. Az 1945 utáni hazai köz(művelődési) könyvtárügy történetét sem megírni, sem megérteni nem lehet *Sebestyén Géza* (1912–1976), *Sallai István* (1911–1979) és mások szakmai-emberi portréja nélkül. Nem túlzás azt állítani, hogy legtöbbször nem a kényszerítő társadalmi szükséglet talált bennük végrehajtóra, hanem e jeles elődök ragadták meg az alkalmat, civil kurázsijuk hozta a feltételeket, amelyek nélkül terveik, elhatározásaik nem valósulhattak volna meg.

Sebestyén Géza és Sallai István „*amolyan ikercsillagként vezette, irányította azt a folyamatot, amelynek eredményeként, szinte a semmiből, a mai [európai] jó középmezőnybe jutottak el honi könyvtáraink*” – mondta az 1986-ban rendezett megemlékezésen *Bereczky László*.¹ Akkor, csak kettejükre emlékezve, jogos volt így fogalmazni. A két különböző habitusú, távoli csillagképben felbukkanó, eltérő mentalitású ember közül Sallai István az „elsőszülött” (1911), de Sebestyén Géza (1912) volt „öregebb” a könyvtáros pályán.

Mégis eddig Sebestyén Géza – kétségkívül ki-magasló – nemzeti könyvtári érdemeit méltatták. „Mindenekelőtt a nemzeti könyvtár halottjának érezzük őt. Ennek a könyvtárnak a szolgáltára készült fel egész korábbi pályája során [?– TGy], életének két évtizedét áldozva reá.” Igaz, Pajkossy György még hozzátette: „Művelődéspolitikai alapállása talaján szinte pályája kezdetétől személyében példázza a tudományos és közművelődési könyvtárak összetartozását. Munkássága mindvégig kétirányú, kettős maradt.”²

1986-ban *Somkuti Gabriella* Sebestyén Géza nemzeti könyvtári koncepciójáról, *Fügedi Péterné* a nemzeti könyvtári szolgáltatások terén szerzett érdemeiről emlékezett meg.³

1997-ben hat előadás hangzott el a Sebestyén Géza emlékülésen. *Somkuti Gabriella*: *Sebestyén Géza rövid pályaképe*⁴ című előadásában megemlítette, hogy „1945–1947 között a minisztériumban dolgozik, kezdetben a Művelődéspolitikai Osztály, később a Könyvtári Osztály vezetője. Népkönyvtárak számára készít elő kormányrendeletet [törvénytervezetet! – TGy], Magyarországon elsőként hangsúlyozza a hálózati elvet, és kiemelve a területi ellátást biztosító könyvtárak szerepét.” Hozzátette: „Az ő és Sallai István irányítása alatt születik meg 1959-ben a Módszertani Osztály, a későbbi Könyvtártudományi és Módszertani Központ.” [Az OSZK Módszertani Osztálya 1952 és 1958 között működött Sallai vezetésével, a KMK létrejötté 1959. január 1. – TGy]

Sonnevend Péter Sebestyén Gézát a 20. századi másik trió, *Szabó Ervin*, *Gulyás Pál* és *Fitz József* mellé emelte, de csak OSZK-beli érdemeit részletezte.⁵ (Három előadás ismét OSZK-beli témát tárgyalt, a negyedik Sallaival közös művüket, *A könyvtáros kézikönyv*-t méltatta⁶, míg keresztény-polgári értékvilágát fia, *Sebestyén György* villantotta fel.⁷)

Az előbbiekből élénk tárurol, eléggé kiegyensúlyozatlan képet igyekezett módosítani 2000-ben *Gerő Gyula*, amikor a hőskorra emlékező sorai-ban Sebestyén Gézával kezdte az 1945 utáni időszak bemutatását és leszögezte, hogy „egyedül

gondolta ki a körzeti könyvtári rendszer tervét”, majd hozzátette: „Ez a fajta könyvtárellátás nemcsak az úgynevezett népi demokratikus országok könyvtárügyében volt egyedülálló teljesítmény, hanem a nyugati országok nagyobb részét figyelembe véve is a legkorszerűbb megoldásnak számított! [...] Sebestyén Géza pedig az OKK-ban [Országos Könyvtári Központ] még elindította az első tíz körzeti könyvtár szervezését...”⁸ S persze, természetesen – a számos nekrológ között – Sallai Istváné is elsősorban a körzeti könyvtárak terén szerzett érdemeit méltatta.⁹

A rövid historiográfia jelzi, Sebestyén Gézának a közművelődési könyvtárak területén szerzett érdemeit nem ismeri (el) eléggé a szakirodalom. A teljesebb kép megköveteli, hogy e méltatlanul háttérbe szorult életművét bemutassuk, ez irányú érdemeit a nemzeti könyvtári mellé emeljük.¹⁰ Nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy Sebestyén Géza a polgári demokratikus public library elveket hirdető Szabó Ervintől is tanulva a körzeti könyvtárral a rendszerszerű ellátás megtervezőjévé és kivitelezőjévé vált. A körzeti könyvtárból nőhetett ki a megyei-járási könyvtári hálózat, mely viszont példát adott Kovács Máténak, hogy az 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendeletben a hálózati rendszert a többi könyvtártípusra kiterjessze. Sallai Istvánnal ők hárman a magyar könyvtárügy rendszerbe foglalói, a könyvtári rendszer megalkotói – természetesen másokkal együtt, akik a maguk részét szintén hozzáadták.

Először a falusiakat akarta egyenjogúsítani

Sebestyén Géza 1937-ben az Országos Könyv-forgalmi és Bibliográfiai Központban (OKBK) helyezkedett el. Könyvtári ismereteit a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének második tanfolyamán, 1937/1938-ban szerezte. Hamarosan rádöbrent a hazai közkönyvtárak lemaradására. 1976 februárjában *Bereczky*

Lászlónak azt mondta: „*a legelképesztőbb az volt, hogy a közművelődési könyvtárak csaknem teljesen hiányoztak. Működött ugyan egy-két városi könyvtár, de falun vagy a városok perifériáin a parasztnak és a munkásoknak nem volt olvasási lehetőségük. Megdöbbentett és szégyennel töltött el, hogy a könyvtárügy terén is elmaradtunk a világtól. Ez volt az én első megállapításom. A szégyenkezés mellett azonban feltámadt bennem a dac is, hogy ezen változtatni kell. [...] külföldi folyóiratokat, szakkönyveket bújtam, hogy megismerjem a külföldi könyvtári helyzetét. Bizony élesen jelentkezett a kontraszt a 20. századi könyvtárügyi törekvések, eredmények és a hazai állapotok között. Csakhamar »felfedeztem« azonban a század eleji magyar könyvtárügyi törekvéseket is. Mélységesen meglepődtem, midőn világossá vált számomra, hogy Magyarország azokban az években a könyvtári elmélet terén szinkronban volt a világ leghaladóbb nézeteivel. Akkor működött Szabó Ervin, Dienes László, Erdélyi Pál¹¹ stb. Még a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelő-sége is korszerű elképzeléseket vetett papírra, például megfogalmazta a hálózati elvet. Ezzel a helyzettel szemben a két világháború között óriási süllyedés következett be: nem került sor a már kialakított elmélet megvalósítására, sőt az elmélet is lomtárba került. A könyvtári tudat lesüllyedt a múlt század szintjére.*”¹²

Mondatai rímelnék azzal, amit harminc évvel korábban írt: „*Az a társadalom, amely most születőben van, az egyenjogúság gondolatát minden vonatkozásban érvényesíteni fogja. A legkorszerűbb könyvtári törekvések is abból a szándékból fakadnak, hogy a művelődés eszközeit mindenütt – a vagyoni, foglalkozásbeli, földrajzi tényezőktől függetlenül – hozzáférhetővé tegyék. [...] Kétféle módon lehet a műveltséget a nép közé vinni. Van egy jóakarató-patriarchális magatartás, ez jótékonykodik. Morzsákat oszt s közben állandóan érzi a maga felsőbbtségét, sőt ezt természetesnek is tartja. És van egy demokratikus magatartás, amelynek kiindulópontja az egyenjogúság. Ezek között kell választanunk itt is.*”¹³ Sebestyén Géza szakított közel egy

évszázad jótékonykodásával, a különálló kis népkönyvtárakkal. Hitt a demokráciában, mely egyenjogúságot ígért. Fogódzót az angolszász és a belőlük táplálkozó Szabó Ervin-i század eleji törekvésekben talált.

Sebestyén Géza figyelme először a falusi lakosság művelődési hátrányai felé fordult. 1942-ben alapvető cikke jelent meg a falu könyvellátásáról a *Magyar Szemle*ben. Akkoriban a lakosság háromnegyede falun élt. Aki az ország felemelkedéséért tenni akart, annak a falu műveltségi állapotából kellett kiindulnia, mert a városnyi nagyközségeket leszámítva, nagy többségükben hat vagy kevesebb elemi végzetek éltek ott néhány értelmiségi (pap, tanító, jegyző) mellett. A művelődési viszonyok, közte a könyvtáriak, még az amúgy szegényes városihoz képest is nagy elmaradottságot mutattak. A korábbi kezdeményezések kifulladásra, amit a háborús pusztítás tovább rombolt. Ezt hangsúlyozta Sebestyén Géza első írásaiban csakúgy, mint élete végén Bereczky Lászlónak adott interjúban is.

A háború után kemény kritikát fogalmazott meg az előző időszakról: „*Mi még nem léptünk be a demokrácia korába, [...] a magyar könyvtárügy nagyon arisztokratikus felépítésű. Egyrészt egy társadalmilag felülálló réteg birtokában volt. Másrészt pedig, ami ugyan szükséges, de nem elégséges, tisztán a tudományos körök szolgálatában állott. A modern világban a könyvtárakról az a vélemény, hogy a nép szellemi nevelésében éppen olyan fontos tényezők, mint az iskolák. Úgyhogy az egész tízmillió magyarságot szem előtt tartva, az ő szükségleteikhez, lelkeségükhöz mérten kellene demokratikus könyvtárakkal, közművelődési könyvtárak tömegével behálózni az egész országot. [...] Mindenkit meg kell tanítani olvasni, mert a betűn keresztül lehet csak bekapcsolni népünket az európai művelődésbe.*”¹⁴

A Sebestyén-koncepció csatlakozott a Magyar Szemle című folyóiratban formálódó népi-nemzeti felemelkedést kívánó, azt előkészítő programhoz. Kivitelezéséhez kellett parasztpárti vezetésű minisztérium és kultúrpolitika és az ezt képviselő, programját kidolgozó hivatalnokai kar. Gerő Gyulától tudjuk, a *Veres Péter, Illyés Gy-*

la, Keresztury Dezső és mások vezette Nemzeti Parasztpártnak nemcsak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozó Kovács Máté és Sebestyén Géza volt tagja, a nagyválasztmányba bekerült Sallai István is.¹⁵

A szakirodalom Sebestyén Géza körzeti koncepciója első közlési helyének a Falusi könyvtárak című írását tartja.¹⁶ Bereczky László szerint „a könyvtári osztály vezetőjeként megkezdte egy új, korszerű könyvtári rendszer tervezését, melynek lényege, hogy az elszigetelten tevékenykedő könyvtárak helyett hálózati együttműködésre van szükség.”¹⁷ Gerő Gyula kronológiája¹⁸ szerint 1946. április 10–12. között tartott országos szabadművelődési felügyelői értekezleten ismertették először a körzeti könyvtárak felállításának tervét.¹⁹

Sebestyén Géza koncepciója már 1942-ben készen volt!²⁰

„A vándorkönyvtárnak az a hallatlan jelentősége, hogy rajta keresztül született meg a falu könyvtárának modern típusa: a tájkönyvtár. [...] A tájkönyvtár épp olyan egységes nagykönyvtár, mint pl. egy jól kiépített városi könyvtár. Csak éppen nem egy város, hanem egy egész vidék igényeit van hivatva kielégíteni. Itt már végleg nem a falusi könyvtár az egység, a tájék teremt magának könyvtárat. Mégpedig minden igényt kielégítő modern könyvtárat [...] Angliában az elmúlt [az első – TGy] világháború folyamán kezdték megszervezni a grófsági könyvtárakat (county library) tisztán a falusi lakosság számára. Ezek a könyvtárak a háború után olyan hatalmas fejlődésnek indultak, hogy ma már méltó versenytársai a városi könyvtáraknak. Hogy a tájkönyvtárak a világháború után olyan nagy fejlődésnek indulhattak, abban kétségtelenül jó része volt annak is, hogy a modern technika egy egészen nagyszerű eszközt bocsátott rendelkezésünkre: a könyves autóbust.²¹ Ma már Amerikától a kis Dániáig mindenfelé ezek kapcsolják össze a tájkönyvtárakat a falvaikkal. [...] Maga az állandóan friss könyvanyag is nagyjelentőségű, de talán még ennél is jobban kell hangsúlyozni, hogy a könyvvel utazó könyvtárossal a tájkönyvtár személyzetének nagyobb tudása és

tapasztalata is bárhol rendelkezésre áll. Most nyílik meg igazán a lehetőség a könyvtár nevelő munkájának a kifejlesztésére. [...]

Félreértés lenne pl. azt gondolni, hogy a tájkönyvtár mellett az egyes falunak nem lehetnek saját könyvei. A különbség nem itt van. Állandó könyvanyagra továbbra is szükség lesz a faluban, csakhogy ezek most már olyan könyvek lesznek, amelyek valóban mindig kellenek (enciklopédikus, gazdasági, technikai jellegű művek). A változó könyvanyagról a központ gondoskodik. A hosszabb időre szóló letétek intézményét szintén nem ejti el a tájkönyvtár, de ezek is elevenebbek lesznek. Most már végleg elvesztik merevségüket, s a mindenkori aktuális igényekhez simulnak. Helyi könyvtár és központ között mindenben egészséges szereposztás érvényesül; a központ azt a munkát végzi, amit a helyi könyvtárak amúgy sem tudnának elvállalni. Az épület, az állandó anyag kezelése, a helyi személyzet, nyitási idő a helyi hatáskörbe tartozik, itt a központnak csak felügyelő és nevelő tevékenysége érvényesül. Viszont a központ végzi a könyvbeszerzést, katalógizálást, összeállítja az új könyvek jegyzékét, egyben jegyzékeket készít érdeklődési körök szerint is. Ő rendezi az alsófokú könyvtárosi tanfolyamokat vidéke számára stb. Az az életközelség is, amit számára a könyves autóbuszok biztosítanak, azt mutatja, hogy a tájkönyvtár a központosításnak olyan formáját valósította meg, amely nem ejt csorbát a helyi olvasók érdekein. Ellenkezőleg, ezeket az érdekeket olyan mértékben tudja kielégíteni, mint a falusi könyvtár egyik más típusa sem.

A tájkönyvtár abból a kívánságból született meg, amely a falusi olvasót egyenjogúsítani akarta a városival. Ezt az óhajt egyesek egyenesen így fogalmazták: legyen minden könyv hozzáférhető mindenütt. Nos, nyilvánvaló, hogy ilyen követelményeknek még a tájkönyvtár sem felelhet meg. Pedig ne felejtjük el, hogy a falusi olvasók közt nagyon igényes önművelők mellett olyanokkal is számolnunk kell, akik az olvasóknak egyenesen a legigényesebb, 'kutató' rétegéhez tartoznak. Gondoljunk pl. vidéki papokra, akik komoly tudományos munkát szeretnének végezni. Nem

méltányos-e, hogy a könyvtári szervezet rájuk is tekintettel legyen? De nem kívánunk-e ezzel túl sokat?”

Sebestyén Géza utolsó mondatai jelzik, programja már a háború utánra szól.

„A tájkönyvtár a falusi könyvtárnak az a szervezete, amely végül meg tudta szüntetni a falusi olvasó szellemileg alárendelt helyzetét és elszigeteltségét. Ezért jelentősége a jövőben is csak növekedni fog. Ez annál biztosabb, mert kétségtelen, hogy a jelenlegi háború után a motorizálás minden vonatkozásban óriási méreteket fog ölteni. Azt is tudjuk, hogy a modern fejlődés egyik fővonása a távolságok eltüntetése, kiküszöbölése. [...] Művelt, öntudatos, magas szellemi szinten álló falusi társadalom megteremtése mindenütt nemzeti érdek; nálunk is az, de nálunk ezen túlmenően már szinte országmentés is.”²²

Sebestyén Géza elképzeléseit több forrásból méríthette. Gerő Gyula szerint „*példái közvetve a kistelepüléseket, farmokat ellátó körzeti könyvtárak, közvetlenül pedig a Carnegie-alapítvány segítségével létrehozott angol megyei, »county« könyvtárak voltak.*”²³ A kronológiában²⁴ olvasható, „*1941. november 13. Sebestyén Géza a Fővárosi Könyvtárból kikölcsönözte, majd 1942. december 21-én tartós használatra kérte Harriet Catherine Long: County Library Service. Chicago, 1925. ALA c. munkáját, amelyből minden valószínűség szerint az 1949 és 1952 között kialakított magyar körzeti rendszer gyakorlati megvalósításának módszereit merítette.*” Aligha csak ez volt a forrás, de bizonyíték, hogy a kötetet nemcsak 1942-ben megjelent írásához²⁵ használta, hanem részletes programjához is.

Sebestyén esszéjéből kitűnik, ismerte a téma külföldi szakirodalmát, de tisztában volt az első világháború előtti, majd az utáni hazai próbálkozások eredménytelenségével, az önálló kiskönyvtárak sikertelenségével. Megértette, csak mozgatott állománnyal lehet a választék és az elviselhetetlen költségesség ellentétét (fel)oldani. Tudta, centralizálni kell. Hangsúlyozta a szakképzett könyvtáros nevelő, felvilágosító, segítő funkcióját. Írásában elemezte a helyhez rögzített állandó könyvtártól a tájkönyvtár [ek-

kor még így magyarította az 1945 után körzeti könyvtárnak nevezettet] irányában tartó fejlődési láncolat előnyeit és hátrányait. Írása háború utánra cselekvési programot vázolt fel, illeszkedett a nemzetnevelés, az ország nagyobb részét kitevő falusi lakosság városi szintre emelésének szándékához.

A Magyar Szemlébe beleillett Sebestyén Géza írása.²⁶ Olvas(hat)ták a kortársak, így Kovács Máté is.²⁷ Reagálás írására sem ott, sem a Magyar Könyvszemlében nem található, de biztosan nem terméketlen talajra hullott. Kovács Máté 1942-ben még mással volt elfoglalva. Ám a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban az elnöki ügyosztály vezetője, majd államtitkára (Kovács Máté), illetve miniszteri tanácsosa, majd osztályvezetője (Sebestyén Géza), a két tetterős parasztpárti elkötelezettségű értelmiségi már jól dolgozhatott együtt.

A körzeti könyvtár szellemi atyja Magyarországon

1945-ben Sebestyén Gézának „csak” elő kellett vennie írását, s a körülményekhez igazítva, el kellett fogadtatnia a politikával. Egy 1945 novemberében készült minisztériumi iratban arról írt, hogy „*az izolált falusi kiskönyvtárak, majd a vándorládák sikertelen kísérlete után a Főfelügyelőség²⁸ ugyanakkor foglalt állást a körzeti rendszer mellett, s dolgozta ki a körzeti könyvtélepek tervezetét, hogy ezek állandóan körforgásban lévő anyagukkal egy egész vidéket lássanak el, amikor Anglia. Sajnos az első világháború utáni átalakulás nemcsak ezeket a terveket sodorta el, hanem magukat ezeket az intézményeket is. [...] Sürgősen szakítani kell a két világháború között érvényesülő antidemokratikus tendenciákkal, s meg kell teremteni a közgyűjtemények új, korszerű, fejlődésüket egyetemesen biztosító szervezetét.*”²⁹ Datálatlan, 1945 végére tehető másik gépirat-másolatban olvasható: „*A Könyvtárak Országos Tanácsa és az Országos Könyvtári Központ vezetésével legsürgősebb feladata-*

ink közé tartozik majd a közművelődési könyvtáraknak és a népkönyvtáraknak teljes, modern újjászervezése.”³⁰ Egy levélváltásból kiderül, 1946 elején indultak az előkészítő munkálatok: „az ideiglenes intézkedéseken túlmenőleg előkészítő megbeszéléseket folytattunk dr. Sebestyén Géza min. osztálytanácsos úrral népkönyvtárainknak körzeti könyvtárakkal kapcsolatos teljes újjászervezésére. E nagyarányú tervek előkészítése most van folyamatban.”³¹

Sebestyén már idézett 1976 februári interjújában elmondta, hogy megdöbbenette és szégyennel töltötte el, hogy a könyvtárügy terén is elmaradtunk a világtól. Bereczky „Mitől vártad mégis a kedvező fordulatot?” kérdésére azt válaszolta: „Azokban az években már szilárdan hittem sokadmagammal a döntő politikai fordulatban. Az én generációm értelmesebb tagjai előtt a Horthy-rendszer teljes mértékig hitelét veszítette. Meg voltunk győződve arról, hogy elkerülhetetlenül jönni fog a demokratikus történelmi változás. Ez a fordulat be is következett 1945-ben. Egy tudatosan készülő fiatal nemzedék [...] szinte beláthatatlan távlatokat és ugyanannyi munkamennyiséget is talált maga előtt.”³²

A körzeti könyvtári gondolat az 1946-ban közzétett polgári demokratikus művelődési programnak is része lett.³³ A *Mai magyar művelődéspolitikai c. kiadványt* a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium jelentette meg, így a benne foglalt könyvtári programok a hivatalos könyvtárpolitikát képviselték.³⁴ Mint Kovács Máté 1946. július 14-ére keltezett bevezetőjéből kiderül, a füzet megjelentetésével a reformmunka egy szakaszát lezártak tekintették. Úgy vélték „elérkezett az ideje annak, hogy ezek közül a közművelődésünk alapkérdéseit érintő reformtervek közül a fontosabbakat, valamint az újjárendezés alapelveit most a demokrácia szellemének megfelelően áttekinthető, tárgyilagos összefoglalásban, egyrészt tájékoztatás, másrészt hozzászólás, kiegészítés, ellenőrzés céljából a magyar közvélemény, közelebről a magyar közművelődés munkásai elé tárjuk.” (5. p.)

„A körzeti népkönyvtárak szervezése” fejezet a szabadművelődés alapvetése részben olvas-

ható és a közművelődési könyvtári rendszer új és korszerű koncepciójának tekinthető. Kierlelt múltértékelésre épülő, korszerű rendszer alapelveit írta le. „A népkönyvtárügy modern könyvtári alakja a körzeti rendszer. Magyarországot mind saját kára, mind a külföldi sajátosságok arra kényszerítik, hogy az egész falusi könyvtárügyet átszervezze [...] Az új körzeti rendszer szerint a falusi könyvtárak anyaga két részből fog állni. A falu állandó, saját anyaga azokat a műveket foglalja magában, amelyekre folytonosan szükség van (pl. kézikönyvek). A másik, változó részt a körzeti központból kapják. A körzeti központ könyvtára éppolyan változatos, gazdag anyagú könyvtár lesz, mint egy jól kiépített városi könyvtár [...] Így a körzeti könyvtár megteremti a falusi lakosság számára is, hogy egy gazdag, változatos, állandóan megújuló gyűjteményből válogasson. Másrészt ezt a körzeti könyvtárat sikerül ellátni mindazokkal a kellékekkel, amelyek nélkül korszerű könyvtári szolgálat nem képzelhető el. Elsősorban is lesz kellően képzett, válogatott személyzete, amely nélkül a könyvtár nevelő-felvilágosító munkáját nem tudja végezni. A tájékoztatáshoz [...] rendelkezésre áll adattár (kézikönyvek, térképek, stb.) [...] A körzetek számára, amint lehet, nálunk is könyvtári autóbuszokat kell biztosítani. Ezek feladata lesz, hogy a központ és a fiókok között minél elevebb kapcsolatot létesítsenek, s hogy lebonyolítsák a kölcsönzést azokon a területeken is (pl. tanyaikon), ahol fiókot nem lehet létesíteni [...] a minisztérium az ősz folyamán [1946-ban TGY] egyelőre három kísérleti körzeti könyvtárat készül felállítani.”³⁵ Ezek tanulságai alapján nyer szabályozást a magyar körzeti típus végleges alakja.”³⁶ A szöveg megfogalmazása egyértelműen bizonyítja, megfogalmazója csak Sebestyén Géza lehetett.

A *Mai magyar művelődéspolitikai* című kiadvány további könyvtári vonatkozású részeket tartalmazott. Ezek szerzőit már nehezebb megállapítani. Az „Elpusztult iskolai könyvtárak újjászervezése” a köznevelési kérdések között kapott helyet (46–47. p.). A „Népkönyvtárak újjászervezése, üzemi könyvtárak felállítása”.

fejezet a háború utáni helyzet rögzítése után azt helyezte kilátásba, hogy „*A minisztérium a gyáripari munkásság könyvek útján való szabad művelődését is elő kívánja mozdítani. [...] A minisztérium tervei szerint a városokban is központi munkáskönyvtárak kerülnének felállításra, illetve a meglévő városi könyvtárak bővílnének ki ilyen irányban. Ezek a központi könyvtárak léteket adnának az üzemi könyvtáraknak, végeznék a könyvtárosképzést, olvasmányjegyzékeket adnának ki s általában minden vonatkozásban tanáccsal, útbaigazítással állnának a kisebb könyvtárak rendelkezésére.*” (97–98. p.) Ezek a mondatok hasonló megfogalmazásban Sebestyén Géza novemberben megjelent írásában, majd az 1947. évi, általa készített törvénytervezetben is olvashatók.

Az Országos Könyvtári Központ és Könyvtárak Országos Tanácsának szervezése (11.170/1945. M.E.) című fejezetben (110–111. p.) olvashatók részben megvalósultak a hivatkozott jogszabályban, részben visszatértek az 1947-es törvénytervezet preambulumban, pl. „*a könyvtárak a nép szellemi művelésében éppen olyan fontos tényezők, mint az iskolák.*” A Tudományos bibliográfiák fejezet szerint (111–112. p.) „*a magyar tudományos bibliográfia mindeddig csupán ábránd volt. [...] a megjelent bibliográfiák is, ahányan, annyi félék voltak, s szakszerűség szempontjából rengeteg kívánni valót hagytak hátra. Az Országos Széchenyi [sic!] Könyvtár kiadásában most megindult végre a Nemzeti Bibliographia című folyóirat, amely a magyar könyv- és folyóirattermés eredményeit szakszerűen regisztrálja, s a magyar tudományosságunk ezen a területén mutatkozó szükségleteit teljes mértékben kielégíteni hivatott.*”

Sebestyén Gézának és Szathmáry Lajosnak³⁷ a Szabadművelődési Tanács Új Szántás című folyóiratában 1947 februárjában megjelent írása³⁸ a korabeli könyvtár-alapítási lázra adott válasz volt. Sebestyén Géza a kísérletek kudarcának leírására vállalkozott, korszerű, demokratikus megoldásra hívott fel. Azokra reagált, melyekre a korábbi és korabeli „tüzelő” próbálkozások nem ad(hat)tak választ. Szembeállította a

morzsákat osztogató patriarchális és az egyenjogúságból fakadó demokratikus megoldást, a „*jótekönykodás könyvtári formája a falusi kis-könyvtár*”-t a demokratikus körzeti könyvtárral, és városi színvonalú szolgáltatásokra képes körzeti könyvtár mellett érvelt: „*A falusi és városi életforma közti hangsúlyos különbség az egész világon tűnőben van. Ebbe a folyamatban nekünk is minden erőnkkel bele kell kapcsolódnunk már csak azért is, mert lakosságunk nagyobbik fele él a paraszti élet keretei között. Ezen kívül Kelet-európában a parasztság felszabadítása nélkül a népek szellemi felszabadítása is lehetetlen.*”³⁹ Szathmáry pedig arról akarta meggyőzni olvasóját, hogy „*addig is, amíg az átfogóbb tervek szerint kifejlesztendő új, ún. körzeti könyvtár-rendszer kiépítése pénzügyileg lehetővé válik [...] gondoskodik a minisztérium illetékes szerve, hogy [...] felszabadulás óta megjelent és népünk demokratikus átnevelése szempontjából jól használható könyvek kerüljenek*” a régiék helyébe.

Sebestyén Géza koncepciójából ismert egy operatív rész is⁴⁰, amit Sallai István megtalál(hat)ot az asztalfiókban, de nem tudjuk, volt-e konkrét terve arra vonatkozóan, mely „kétjárásnyi” rész tartozott volna egy-egy körzethez. Nem tudjuk volt-e terv, mely helyeken kívántak létrehozni körzeti könyvtárt? Miért ott és akkor nyitottak körzeti könyvtárt? (Bizonyos jelek arra utalnak, hogy ebben közrejátszott a helyiek jelentkezése, feltételek hiányában néha változtak a tervek, miközben érződik akkor favorizált településen történt szervezés is.) Miért táj-, ill. körzeti könyvtárt terveztek, amikor Magyarországon megye- és járási rendszer volt? Ugyanakkor tudjuk, a körzeti elképzelés nemcsak könyvtári, de más kulturális területen is megjelent.⁴¹ Az is igaz, a megvalósított körzetek közigazgatási határt nem sértettek, 1951-re csatlakoztak a megyékhez, azok intézményei lettek. Feltételezhető, Sebestyén kifejezésre akarta juttatni, hogy ezeket az ellátó szerepre létesített intézményeket országosan/államilag kell fenntartani és nem a közigazgatás legalsóbb szintjén kell működtetni (Erre való utalások 1948-ban, az Új Szántásban,

a finn helyzetet bemutató írásában olvashatók.) Azt sem tudni, hogy volt-e terv arra, hol létesült volna az elmaradt, mintegy 30-35 körzeti könyvtár? Egyáltalán volt-e jelentősége, hol van a körzeti könyvtár székhelye? (A megvalósultak között szerepkör nélküli település is volt.) Szóval: van még kutatni való kérdés.

A városi lakosság ellátásáról is volt új elképzelése

A formálódó falusi koncepció mellett, Sebestyén Géza 1946 őszén (mások által eddig nem hivatkozott írásában!) a falusi lakosság mellett, a városban dolgozók ellátására is új megközelítésű elképzelést vázolt.⁴² Cikke első része a falusi körzeti rendszert írta le, melyet nemcsak azért érdemes bővebben idézni, mert kevesek által elérhető, hanem azért is, mert új elemekkel is szolgált. „Ez a rendszer abban áll, hogy egy 20–25 km sugarú körben az összes községek közös szervezetbe kapcsolódnak össze. A körzet központjában körzeti könyvtár létesül, amely [...] ugyanolyan korszerű, változatos anyagú, nagyméretű könyvtár, mint a városi könyvtárak, csak hogy anyaga nem egy város, hanem körzete kielégítésére szolgál. Az egyes falvak tulajdonában csak egy szűk kézikönyvtár van (lexikonok, szótárak stb.). Egyébként a helyi könyvtárakat a központ látja el változó letétekkel. De a központ ezen túl is szoros érintkezésben van a helyi könyvtárakkal. A legközvetlenebb kapcsolatot a könyves autóbusz szolgáltatja. Ez a mozgó könyvtár a maga 2–3000 kötetével állandóan úton van a körzet területén. A vele utazó könyvtáros, ha tudja, a helyszínen kielégíti az igényeket, ha nem, feljegyzi s hozza a kívánt könyvet legközelebbi útja alkalmával. Ezzel a rendszerrel el lehet érni, hogy a falusi nép is ugyanolyan gazdag könyvanyagból válogathat, mint a városi. Ugyanakkor nem kevésbé fontos, hogy képzett, nevelő munkát végző könyvtárosok jutnak a falvakba is, így a könyvtár nevelő feladatának megfelelhethet.” Ez az egyhasábos írása talán a

legtömörebb és legerőteljesebb változata a körzeti könyvtári modellnek. Az 1946. október 10-i megjelenésekor már túl voltak a minisztériumi, valamint a szabadművelődési felügyelőkkel az egyeztetésen, s megjelent a Mai magyar művelődéspolitika is. Ezután következett a gyakorlati megvalósítás előkészítésének feladata, amint az a Kovács Máté hagyatékban (is) fennmaradt dokumentumokból felrajzolható.⁴³

A városi könyvtárakról szóló második, immár Sebestyén Géza szerzőségét feltüntető rész az igazi újdonság és meglepetés – s egyúttal szélesebb körű érdeklődésének a bizonyítéka.

„A városokban a dolgozók élete egyre inkább az üzemek, vagy általánosabban a munkaközösségek szerint tagolódik. Az üzem ma már nemcsak termelési egység. A beszerzési csoportok, a közös jóléti intézmények, az üzemi sportegyesületek stb., stb. mind azt bizonyítják, hogy az egyes munkahelyek a dolgozók életét egyre több vonatkozásban maguk köré szívják. A dolgozók társadalmának így egy sajátos, munkaközösségek szerint tagozódó szerkezete van kialakulóban. Ez a fejlődés művelődési vonatkozásban is megfelelő következményekkel jár. A városi könyvtárügy korszerű formája – közművelődési vonatkozásban – az üzemi könyvtárak rendszere lesz. A régi rendszerű 'városi könyvtárak' a dolgozók nagy részét nem érték el, ezek a szűkebb értelemben vett 'polgárság' művelődési alkalmai voltak. Most a Szakszervezeti Tanács, a Munkás Kultúrszövetség és egyéb szervezetek a könyvtárügy kiszélesítését munkálják. A felmerült tervek szerint minden 50-nél több alkalmazottat foglalkoztató vállalatot kötelezni kellene arra, hogy külön könyvtárat szervezzen. Ezt a tervet minden módon megvalósításhoz kell segíteni. A dolgozókat gyorsan, megfelelő módon ugyanis csak az üzemi könyvtárak útján lehet könyvvel ellátni. De ezt a rendszert a lehető legszélesebb vonatkozásban kell kiépíteni. Nem korlátozhatjuk csak a gyári üzemekre. Ahogy a gyárak, áruházak, bankok, sőt hivatalok egyformán kiépítették a maguk beszerzési csoportjaikat, ugyanúgy minden munkacsoportnak létre kell hozni a maga könyvtárát is.

Ezzel a rendszerrel azonban ugyanazok a problémák vetődnek fel, mint a falusi kiskönyvtárral kapcsolatban. Egy ilyen üzemi stb. kiskönyvtár terjedelme szükségszerűen korlátozott lesz. Az olvasók igényei nyilván nagyobbak lesznek, minthogy párszáz kötettel ki lehessen elégíteni. Főképp, ha tekintetbe vesszük a városi lakosság sokkal differenciáltabb szellemi életét.

A megoldás ugyanaz, amit a falusi könyvtárak esetén láthattunk. Az egyes kiskönyvtárakat bizonyos nagyobb egységekbe kell összefoglalni. Ezek az egységek, az ún. könyvtárbokrok már elég erősek lesznek ahhoz, hogy a feladatokkal megbirkózzanak. Középpontjukban lenne egy központi könyvtár; ez széles, változatos anyaggal rendelkezne. Az egyes könyvtárak mintegy ennek fiókjaiaként működne, így az anyagukat állandóan cserélhetnék. De a magányos olvasónak bármikor módja lenne arra, hogy magát a központi könyvtárt meglátogassa. A központban szakképzett könyvtárosok működne, így az egész könyvtári körzet szakszerűsége biztosítva lenne. Az üzemek számára itt rendeznének könyvtárosképző tanfolyamot, itt készítenék az olvasójegyzékeket a jó könyvekről, stb. általában az egész körzet motorja a központ lenne.

A régi rendszerű városi könyvtárak fiókjakkal a területi tagozódást követték. Ezt a rendszert olyan értelemben kell átalakítani, hogy a fiókok központi telephelyekké fejlesztendők s körülöttük létrehozandó az üzemi stb. könyvtárak hálózata.”

Íme, itt a falusi-városi komplex könyvtári koncepció 1946-ból. Sebestyénnek nemcsak a falura, hanem az analógiát a városra is kiterjedő elképzelése volt. Ez a koncepció öntött volna testet az 1947. évi, ugyancsak általa szerkesztett törvénytervezetben. Kovács Máté hagyatéka segítségével ezt is részletesebben vázolhattuk fel, mint azt Sebestyén húsz év múltán leírta. Sebestyén elképzelése szociológiailag inkább indokolható, mint a munkahelyi szakszervezeti megoldás. A szakszervezetek voltak viszont az erősebbek.

A közkönyvtári rendszer az 1947-es törvénytervezetben⁴⁴

A kormányzati könyvtári programot jogszabállyal akarták megerősíteni. Előzőleg Sebestyén Géza már közreműködött egy jogszabály véleményezésében. A VKM 1946 novemberében készített tervezete Országos Könyvtárügyi Tanács és Országos Könyvtárügyi Központ szervezéséről szólt.⁴⁵ 1947. január 28-i ülésén az Országos Szabad Művelődési Tanács kifogásolta, hogy a munkás- és népkönyvtárak ügye elsikkad benne. Javasolták, az OKT külön tudományos és külön közművelődési osztállyal szerveződjék meg. 1947. február 28-án a Szakszervezeti Tanács követelt helyet üzemi és népi könyvtárak megbízottainak. A VKM elnöki ügyosztály véleményét 1947. február 7-i kelettel Sebestyén Géza fogalmazta. „A létesítendő Könyvtári Tanácsnak is a legégetőbb feladata a közművelődési könyvtárügy kell, hogy legyen. A tervezet azonban ebben az irányban nem vinne előre. Sőt, a közművelődési és népkönyvtárügy kifejlesztését hátráltatná is azáltal, hogy a könyvtárügy összes elvi kérdéseit egy olyan testületre bízna, amelynek a könyvtárügy népkönyvtári vonatkozásaihoz összetételénél fogva nem lenne érzéke.” Sebestyén átírta a jogszabályt úgy, hogy a Tanács két osztállyal alakuljon. Kifejtette, itt az ideje a Múzeumok Országos Főfelügyelősége s a Könyvtárak Országos Főfelügyelősége szétválasztásának. Az elnöki ügykör véleménye szerint „egymással szoros kapcsolatban kellene megszervezni a Könyvtárak Orsz. Tanácsát, mint véleményező szervet, a Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségét, mint felügyeleti hatóságot és az Országos Könyvtári Központot, mint lebonyolító hivatalt. A Könyvtári Központnak a Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége irányítása alá kellene kerülnie.”⁴⁶ Ezzel már előkészítette az 1947-es törvénytervezet egy részét is.

Az Országos Szabad Művelődési Tanács 1947-ben megbízást kapott népkönyvtárakról szóló törvénytervezet elkészítésére.⁴⁷ Karácsony Sándor terjesztette a miniszter elé, s 1947. június

2-án Kovács Máté államtitkárnak is elküldte a „Kormányrendelet tervezet a népkönyvtárakról és a könyvtárak együttműködéséről” c. anyagot.⁴⁸ „Dr. Sebestyén Géza osztálytanácsos úr gondos előkészítő munkája alapján előbb az összes ebben a kérdésben érdekelt társadalmi szervek képviselőiből alakult bizottság, majd Szakmai Bizottságunk könyvtári Albizottsága többszörösen átgondolta a tervezet szövegét, végül Elnöki Tanácsunk május 30-i ülésén a mellékelt megfogalmazásban elfogadta. A tervezet egy példányát tisztelettel megküldöm Államtitkár Úrnak azzal a kéréssel, szíveskedjék azt gondozásába venni és államtitkári értekezleten ismertetni.” A szabadművelődési ügyosztály 1947. június 20-i Lengyel Balázs és Sebestyén Géza által aláírt ügyirata szerint: „A bizottságban részt vettek a Szakszervezeti Tanács, a Magyar Népi Művelődési Intézet, a Magyar Írók Szövetsége, az eddigi népkönyvtár mozgalmakat szervező bizottságok és kiadók képviselői. A bizottsági tárgyalások során a Szakszervezeti Tanács kiküldöttje kérte az üzemi könyvtárakra vonatkozó fejezet elhagyását, mely az első tervezetben szerepelt. Így a jelen rendelettervezet az üzemi könyvtárakkal nem foglalkozik. [... A tervezet] az anyagi források biztosítására könyvtáralapot biztosít.⁴⁹ A korszerű könyvtárszervezet kiépítése ugyanis külföldön általában mindenütt szükségessé tette egy önálló könyvtári alap létesítését és ennek számára a szükséges anyagi források biztosítását. Az orsz. könyvtári alapra rendelkezések felvétele nélkül a hazai rendelet sem lehetne teljes.” Emiatt is jogos (1947. június 27-én), hogy „a jogszabálytervezetet kihátása miatt előbb feltétlenül meg kell tárgyalni a belügyminiszterrel és a pénzügyminiszterrel.” Erre később rávezették: „Kormányrendelet új szövegezésében 224 567-1948. VIII. ü. sz. alatt elintéztést nyert Bp. 48. jún. 5.”

A Kovács Máté hagyatékban talált iratok bizonyítják, a 1947–1948-ban napirenden volt a tervezet. 1948. februári szabadművelődési jelentés szerint „a népkönyvtárügy országos rendezéséről szóló kormányrendelet tervezetének előké-

szítése is befejeződött a hó folyamán. A sorozatos megbeszélések befejezése után dr. Kovács Máté államtitkár úr utasításai szerint elkészült rendelettervezet végleges szövege kiadás előtt áll.”⁵⁰ Ennek ellent mond, hogy 1948. márciusi (?), keltezetlen, Cherven⁵¹ aláírású Művelődési program szerint: „Rendelettervezet a népkönyvtárakról. (Tárgyalás alatt.)”⁵² Jelentés az 1948. évi június havi munkáról című irat szerint⁵³ a VIII/1. (könyvtári kérdésekkel foglalkozó) ügyosztály vezetője (Kerékgyártó Elemér) szólt a „Könyvtári törvényjavaslat jelenlegi állása”-ról is és hogy 10 körzeti könyvtár létesül.⁵⁴ A törvénytervezet ismertetése alól felment, hogy hozzáférhető a Sebestyén Géza által ismertetett változata, sőt mutációi és róla értékelések is olvashatók.⁵⁵

Azt itt is érdemes kiemelni, hogy a törvénytervezet középpontjában a közművelődési könyvtárak álltak. A jogszabály a 200-nál nagyobb lélekszámú községek számára írta volna elő könyvtár létesítését, fenntartási költségeiről maguknak kellett volna gondoskodniuk. Ám azt is kilátásba helyezte, ha ez teherbíró képességüket meghaladja, a község állami kölcsönt, illetve államsegélyt kérhet. A 10 000-nél kisebb lélekszámú községek számára könyvtári körzetet kívánt létesíteni, s csak a 10 000 és 30 000 közötti lélekszámúak dönthettek volna, belépnek-e a körzeti szervezetbe. A körzeti könyvtár kapcsolatba léphetett helyi könyvtárral, vagy nevelési intézménnyel, ámde állományukat nem vonhatták volna össze. A körzetet „a modern műveltség kiterjedésének megfelelő változatos, színvonalas olvasnivalóval...” kellett volna ellátnia letétek formájában, autóbusz, postai küldemény, vagy egyéb úton; ahol helyi könyvtár nem alakulhat, ott kölcsönző állomásokat létesítve, közvetlenül szolgálta volna ki az olvasókat. A 10 000-nél nagyobb lélekszámú települések a távolabb lakók számára fiókokból, kölcsönző állomásokból közös szervezetet alakítottak volna, de tagokként beléphetek volna a körzeti szervezetbe, s ez esetben a nagyobb települések osztoztak volna a körzet fenntartási költségein.

A 30 000-nél nagyobb lakosságú községek és városok önálló könyvtári szervezet fenntartására és működtetésére köteleztettek volna.

A nagyobb településeken részben városi könyvtárak, részben körzeti könyvtárak tevékenykedtek volna, falusi- és fiókkönyvtárakat, illetve kölcsönző állomásokat táplálva. A tervezet egyéb passzusaiából derül ki, a városok és körzetek – más típusú könyvtárakkal együtt – nagyjából az akkori tankerületi főigazgatóságokkal megegyező területen [a VKM iskolai beosztása is ez volt – TGy], kerületekbe tömörültek volna. A városi és körzeti könyvtárak melletti és kerületi könyvtári tanács működött volna. Ezekben az önkormányzati jellegű (és nem tanácsadói!) tanácsokban – a fenntartókon és az érdekelt könyvtárakon kívül – az olvasók képviselői is helyet kaptak volna.

A törvénytervezet, miként az 1946-os művelődéspolitikai dokumentum is, ötvennél több főt foglalkoztató munkahelyen üzemi könyvtár (és nem szakszervezeti!) útján vitte volna közelebb a könyvtári szolgáltatást az állampolgárhoz. Városonként szervezhettek volna ellátó rendszert, vagy – belátásuk szerint – beléphetek volna a városi-körzeti rendszerbe.

Miért nem lett jogszabály? Nem tudni. Sebestyén Géza húsz év múltán a minisztérium többszöri átszervezésével indokolta. Inkább a pénzühiány akadályoz(hat)ta. A SZOT az üzemi könyvtári rész kihagyását kérte – ez is ellenszél volt.⁵⁶ A benne foglalt alapelvek azonban hatottak, befolyásolták a hazai könyvtári fejlődést.⁵⁷ Több tekintetben előképe lett az 1956. évi törvényerejű rendeletnek. Kovács Mátéval Sebestyén Géza részt vett mindkettőben.⁵⁸

A jogszabály tervezete szóba került az 1948. május 31. és június 12. között megtartott révfülöpi szabadművelődési konferencián is.⁵⁹ Egy másik minisztériumi beszámolóból kitűnik⁶⁰, hogy ez a konferencia indít(hat)ta el a szabadművelődésben a balratolódást, ásta meg a polgári liberális szabadművelődés sírját, 1949-ben bekövetkezett elhalását, illetve a szocialista népművelés egyre inkább bolsevizálódó kezdetét. Az értekezlet „körvonalazta a szabadművelődés új ideológiá-

ját és az előttünk álló feladatokat. Az értekezlet úgy a politikai beszámolót, mint a szabadművelődés eddigi ideológiájának és gyakorlatának bírálatát és új célkitűzéseit elfogadta.”⁶¹ A jogszabály így okafogyottá válhatott. (A révfülöpi értekezleten még szerepelt a *Könyvtári törvényjavaslat jelenlegi állása. Körzeti könyvtárak kiépítése. A jövő költségvetési évben 10 körzeti könyvtár.*⁶²)

Kőhalmi Bélának is volt országos koncepciója

Sebestyén Géza körzeti könyvtári erőfeszítéseit segítette Kőhalmi Béla írása.⁶³ Az lenne jó, ha „városival egyenrangú vidéki körzeti (tanyaközponti) könyvtár táplálná a falusi fiókkönyvtár hálózatot, a vándor- és mozgókönyvtárakat, a falujáró autóbusz könyvtárakat.”

Külön kutatás⁶⁴ dönthetné el, mi indította Kőhalmi Bélát arra, hogy könyvtárpolitikai írást tegyen közzé, hiszen ilyen írása kevés akadt. 1969-ben egy vele folytatott beszélgetésben azt mondta, írása 1946 végén már elkészült, s a Társadalmi Szemlének, a Kommunisták Pártja akkor indult tudományos lapjának szánta, ám miután ott hat hónapig sem jelentették meg, a Harrer Ferenc által szerkesztett *Városi Szemlé*hez vitte. Elmondása szerint tudatosan az ország, főleg a vidék könyvtárügyével foglalkozott. „Természetesen a közművelődési könyvtárügy többi érdemi kérdéseit is felvettem cikkemben, s amennyire lehet, megoldási javaslatot is tettem. Ezzel kívántam jelezni, hogy ezentúl már nem érem be azzal, hogy egyedül a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral foglalkozzam, hanem az egész ország könyvtárügye a gondom.”⁶⁵ Nem tudni, Kőhalmi a minisztériumi koncepció (elmaradt) vitájába akart-e bekapcsolódni vagy a Kommunisták Párt koncepciójául akarta-e felkínálni. Mindenesetre sok közös vonása mellett, Sebestyén Gézával megelőzve, többször példálózott a Szovjetunió gyakorlatával.⁶⁶ *Katsányi Sándor* a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetéről írt

munkájában Kőhalmi Bélának ezt az írását úgy magyarázta, hogy a könyvtárban dolgozók zömének nézeteitől eltérően a „*Tanácsköztársaság után elbocsátott s most [1945-ben] a könyvtárba visszatérő kis könyvtáros csoport egészen más könyvtárpolitikai programmal érkezett. Könyvtárpolitikájának három – részben ellentmondó építőeleme volt: a Szabó Ervin-i könyvtárelmélet, a Tanácsköztársaság könyvtárügyi gyakorlata (melynek Dienes László és Kőhalmi Béla kidolgozói voltak, Szigeti Gabriella aktív végrehajtója) és a Szovjetunió könyvtárügye (melyet Kőhalmi Béla a szakirodalomból ismert, Dienes László közvetlen tapasztalatokból is). A visszatérők közül a hazai és nemzetközi könyvtári irányzatokat 25 éves távolléte alatt is mindig figyelemmel kísérő Kőhalmi Béla fogalmazott meg először kiérlelt, átfogó könyvtárpolitikai koncepciót.*”⁶⁷

Nem ennek az írásnak a feladata Kőhalmi Béla nagyszabású esszéjének bemutatása, még kevésbé értékelése. Mindenesetre említésre méltó, hogy amíg a *Mai magyar művelődéspolitikai* című kormányzati program, illetve a 1947-es törvénytervezet kapcsán nem találtunk reagálást, Kőhalmi esszéjét *két helyen* is ismertették. Az akkor Kiss Árpád szerkesztette *Köznevelés* azt emelte ki, hogy Kőhalmi Béla hangsúlyozta, „*a könyvtárügyet az iskola rangjára kell emelni: pedagógiai hivatást kell teljesítenie*” – amerikai és nyugat-európai mintára. Azt is kiemelésre érdemesnek tartották, hogy „*ki kell vinni a könyvtárakat a városok peremére, a munkásnegyedekbe és nagy üzemekbe, ki kell vinni a faluba, a tanyára, össze kell forrasztani a könyvtári tanító munkát az ipari és mezőgazdasági szakoktatással, a Dolgozók Iskolájával, a szabadművelődéssel.*”⁶⁸ A másik ismertetés a *Magyar Könyvszemlében jelent volna meg*⁶⁹, s a korszak egyetlen könyvtári orgánumának reagálásaként értékelhető. Az *Ismertetés* rovatban a romokat eltakarító, újjáépítő könyvtárpolitika kérdéseit feszegetőnek minősítették Kőhalmi írását, és azt emelték ki, hogy Kőhalmi Béla szerint a public library és annak európai változata „*nem ért el a nép legszélesebb rétegeihez, hanem mint pusz-*

tán városi jelenség a »polgári szellemi komfort tartozéka« lett.” A népi demokrácia szellemében újjászülető könyvtári hálózatnak Kőhalmi szerint „*meg kell szüntetni a magyar könyvtárügy fővárosi jellegét. Az új magyar könyvtárpolitika fő munkaterülete a kisváros és a falu, ahol a szabadművelődéssel karöltve szolgálja a népművelést. Ezt a célt szolgálják a népszerű közművelődési könyvtárak mellett a – szovjet példára – megalakuló tudományos népkönyvtárak.*” Írása harmadik részében Kőhalmi Béla a magyar falusi könyvtárügyet vizsgálta a recenzens által értékesnek minősített tanulmányában. Az ismertetés azt idézte tőle, amivel Kőhalmi befejezte esszéjét: „*A könyvtár, amely az új demokrácia iskolapolitikájára és az új szabadművelő szervezeteire épít, segít lerontani az osztálytársadalom kulturális válaszfalait.*”

Minthogy Kőhalmi Béla Szabó Ervintől tanult (ugyanúgy, mint Sebestyén Géza), s mindketten a hazai gyakorlattal szakítva angolszász és nyugat-európai példát használtak fel, programjuk erősen hasonlított egymásra azzal a nem kis különbséggel, hogy a példaadókat kritizálva, az új tapasztalatok birtokában Kőhalmi többször említett szovjet példát is. (A jelek szerint a korabeli könyvtárpolitika eléggé egységes volt.)

A körzeti könyvtárak szervezését még Sebestyén Géza kezdte el

1947. június 9-én a koalíciós pártok vezetői, 12-én a minisztertanács elfogadta a 3 éves tervről szóló törvényjavaslatot, majd 1947. július 1-én az országgyűlés megalkotta az 1947. évi XVII. törvénycikket a 3 éves tervről. Ehhez kapcsolódóan – Sebestyén Géza és *Cherven Arisztid* közreműködésével – Kovács Máté állította össze a *Magyar közművelődés hároméves tervét*.⁷⁰ „*A művelődési körzetek (sic! – TGy) középpontjában kell felállítanunk a népkönyvtár modern típusát, a körzeti könyvtárat is. A demokratikus Magyarország nem elégedhetik meg azzal, hogy 40-50 kötetes »népművelő« sorozatokat juttas-*

son a falunak. A falunak ugyanarra a szellemi látókörre, könyvtári vonatkozásban ugyanarra a változatos, korszerű, gazdag könyvtári anyagra van joga és szüksége, mint a városi lakosságnak. A körzetek középpontjában tehát gazdag könyvtárakat kell létesítenünk, s ennek anyagát a körzet egész területén köröztetnünk kell. A körzeti könyvtárakat ezért a legkorszerűbb eszközökkel (könyvszállító autóbusz) kell felszerelnünk, hogy a falu művelődési egyenrangúságát megvalósíthassuk. Sajnos a 3 éves terv szűkre szabott lehetőségei nem adják meg a lehetőséget, hogy az egész országot benépesíthessük körzeti könyvtárakkal. Bármennyire tudjuk is, hogy a falu forradalmi átalakulása jórészt majd ez által zajlik le, meg kell elégednünk azzal, hogy az első évben 5, a másodikban 10, s a harmadikban 15, összesen 30 körzeti könyvtárt szervezünk meg.”⁷¹

Tervezetek, elképzelések és akciók sorozata készült, de a modern könyvtári rendszer szervezése rendszeresen halasztást szenvedett. Érthető, hogy az érdekeltek támogatókat kerestek. A kommunisták egyre nagyobb térnyerése hatására a körzeti könyvtár koncepciója sem maradhatott a régi. Vélhetően ennek tudható be, hogy Sebestyén Géza kezdte „megtalálni” a körzeti könyvtár szovjet példáját. 1948-ban cikkben mutatta be⁷², 1949-ben pedig útmutatót⁷³ magyarított szovjet példa nyomán. (Körzeti törekvéseinek az elakadását vélhette így kimozdítani?) Írása tartalmazta a központosítás, a rendszer, a helyi és cserélhető anyag, az állománymozgatás elvét, a felkészült könyvtáros közreműködésének elemeit, megtevézve a könyvtárellátó – akkori nevén kollektor – bemutatásával. Kljonov könyvének függelékében Sebestyén így indokolt: „a Szovjetunióban Kljonov könyvtári vezérkönyvének eredetije nemcsak a körzeti, hanem a falusi könyvtárak számára is zsinórmértékül szolgál. [...] Minthogy a tömegkönyvtárak [így nevezték a szovjetek, s ez a szóhasználat majdnem elterjedt nálunk is! – TGy] úgye most van elindulóban.”⁷⁴

Az Új Szántás 1948. májusi számában a finn népkönyvtári gyakorlatot bemutató írással is „haza üzent.”⁷⁵ Sebestyén Gézára emlékeztet

indoklása: a finn példával nemcsak az Egyesült Államok és a Szovjetunió példájára lehet hivatkozni – írja –, hanem dán, bolgár és finn mintára is. „Magyarország sajnos kimaradt az egész világot átjáró könyvtári forradalomból. Ez azonban nem azért történt így, mert kis nemzet voltunk, hanem mert idejémtúlt politikai rendszerünk önmaga fenntartása érdekében szándékosan izolálta a magyar kultúrétet. Másutt a kis nemzetek éppúgy ráléptek a haladás útjára, mint a nagyok.” Dicsérte az 1928. évi finn könyvtári törvényt, mert megteremtette a népkönyvtárügy központi szerveit, a könyvtárak felügyeletét, szabályozta a könyvtárak állami támogatását, a helyi könyvtárak mellett bevezette a körzeti könyvtárak típusát. A finn törvény azért is példa, mert „az állami támogatást a könyvtári fejlődés motorjává kell tenni.” Figyelmeztetett, hogy „a körzeti könyvtár egész jellege, s nem utolsó sorban a méretei annyira túlmutatnak a helyi kereteken, hogy a megvalósítását nem lehet a községektől várni. A támogatás itt kevés, ezeket a könyvtárakat magának az államnak kell megszerveznie.”

A körzeti könyvtárak szervezését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, illetve az Országos Könyvtári Központ kezdte Sebestyén Géza irányításával. Az első tíz körzeti könyvtár szervezését az Országos Könyvtári Központ népkönyvtári osztálya fejezte be. 1950-től a körzetek szervezését a Népkönyvtári Központ folytatta Sallai István vezetésével.⁷⁶

Amit Sebestyén Géza a körzeti könyvtárról a *Híradó* 1946. október 10-i számában oly tömören és közérthetően leírt, abból 1952-re annyi teljesült, hogy a községek közös szervezetben kapcsolódtak össze. A körzeti könyvtár többi attribútuma nem teljesült, csak az, ami a szovjet könyvtárügyből megismert „körzeti könyvtárt” jellemezte. Visszatértek a népkönyvtárhoz. Propagandisztikus-népnevelő elvek kerültek előtérbe. A helyi támogatást ismét nem sikerült előhívni. Leülepedett állomány, választékhiány, szerény szolgáltatások lett az eredmény. A körzeti könyvtárak három munkatárssal nem bírták ellátni a feladatokat. Nem fejezték be, nem fe-

jezhetők be a körzeti könyvtárak létrehozását, ezért torzó. Később Sebestyén így indokolta ezt: „*a fejlődés nem várt irányban bontakozott ki. Először is nem jött létre a 'törzsanyag', az egész falusi könyvtári munka a letétre támaszkodott. S nem lévén helyi anyag, a kihelyezett állomány megrekedt – sokszor örökre – ugyanazon a helyen. Szó sem volt nemhogy havi, hanem még éves cserékről sem. De a körzeti könyvtár maga sem lett volna képes az anyag mozgatására, erejét teljesen lekötötte az új könyvtárak szervezése. Könyves autókat sem sikerült még beállítani.*”⁷⁷

A közkönyvtárakról 1949 után sem feledkezett el

Sebestyén Gézát 1949-ben, miután a körzeti könyvtárak szervezést elindította⁷⁸, eltávolították az Országos Könyvtári Központból; a Műegyetem Könyvtárába került, de a közművelődési könyvtárak sorsát figyelemmel kísérte.

A körzeti könyvtárak szervezése 1951 második felére kifulladásig látszott, új ösztönzöt kellett bevetni. A közben megszilárdult közigazgatás kínálta a megyei-járási modellt. A járási könyvtár példája már létezett körzeti könyvtárak képeiben. Sebestyén Géza 1953-ban írt tankönyvében a járási könyvtárhoz hasonlította a körzeti könyvtárat: „*Élt azonban 1948-ból (sic! – TGy) egy hasonló könyvtártípus: a körzeti könyvtár. Ez abban különbözött a járási könyvtártól, hogy két-három járás gondozását látta el. 1948-ban még nem lehetett minden járásban külön könyvtárat szervezni, ez volt az oka, hogy nagyobb területben kellett egy-egy könyvtár működési körét megszabni.*”⁷⁹ Időközben a Népművelési Minisztérium rádöbbsent, hogy a városi könyvtárakat sem lehet tovább hanyagolni. Fejlesztésükbe kezdett. Ez lett a másik eleme az új rendszernek. Annál inkább, mivel a megyei könyvtári elképzelés sem volt idegen gondolat. Előképei a 20. század elejére, sőt a 19. század húszas éveig nyúlnak vissza.⁸⁰ Annak eddig nem akadtam

nyomára, hogy a megyei-járási hálózat előkészítésében részt vett-e Sebestyén Géza. Úgy tűnik, nem volt részese a 2042/1952. sz. minisztertanácsi határozat előkészítésének.⁸¹ Az viszont nagy valószínűséggel állítható, hogy a megyei könyvtár modellje elsőként látott napvilágot Sebestyén Géza egyetemi jegyzetében, majd hivatalos formában a megyei könyvtárak működési szabályzatában. Utóbbiról szintén nem tudni, megszületésében volt-e szerepe a közkönyvtári terepen lassanként újra aktivizálódó Sebestyén Gézának. Mindenesetre a kettő erősen hasonlít egymásra.

Az Mth. 12. pontja csak annyit mondott ki, hogy „*a megyei, járási, városi és községi könyvtárak részletes feladatkörét a népművelési miniszter [...] határozza meg.*” Részletes modell a megyei-járásai könyvtárak számára az induláskor nem volt. Azt az 1953 legvégén, s az 1954. október végén megjelent szervezeti szabályzatokból olvashatjuk ki.

Sebestyén Géza 1953-as egyetemi jegyzetéből tudományos és kölcsönkönyvtár, helyi és területi munkát végző megyei könyvtár képe tárul elénk. „*A megyei könyvtár – bár általános gyűjtőkörű könyvtár – kifejezetten tudományos könyvtár lesz. [...] Ha a megyei könyvtár területi feladatait nem is vesszük tekintetbe, akkor is nagy, tagolt intézmény, egyszerűen annál a körülménynél fogva, hogy egy nagyváros, a megyeszékhely igényeit van hivatva kiszolgálni. [...] Ez a könyvtár az ismeretek minden ágában gyarapítja állományát. ... [Ezért] a könyveknek olyan bősége jön létre, hogy már nemcsak a műveltségterjesztés igényeit, hanem a tudományos igényeket is kielégíti. [...] különleges gyűjtő területe a helyi vonatkozású irodalom. ... [Gyűjt] kottákat, plakátokat, kéziratokat, fényképeket, mikrofilmeket, stb. s a szellemi élet más ilyen fontos dokumentumait, amelyek a tudományos kutatás számára hasznosak.*” Szólt a feltárási apparátusról, s hogy ez a könyvtár tájékoztató szolgálatot fejleszt ki, adatszolgáltatást nyújt, figyelő szolgálatot végez, bibliográfiát készít. Kitért rá, hogy „*nemcsak a megyeszékhely könyvtára. A megye egész területe [...] minden*

lakosa, intézménye gondjaira van bízva [...] első sorban a járási könyvtárakon keresztül, [de] szükség esetén közvetlen kapcsolatra is sor kerül. Három fontos tevékenysége: a könyvtárközi kölcsönzés, postai kölcsönzés, járási letétek, könyvcseré más könyvtárakkal.” Megemlítette a módszertani munkának a Mth-ban is rögzített feladatait is: „*A megyei és járási könyvtárak feladata a közvetlen könyvtári tevékenység mellett a városi és községi könyvtárak rendszeres szakmai, módszertani irányítása és támogatása.*” Végül ennek a könyvtárnak két irányban tudományos kötelezettsége van: helyismereti, ill. könyvtártudományi vonatkozásban.⁸² Ez az elméleti modell számottevően meghaladta az eddigi közkönyvtárak mennyiségi és minőségi mutatóit, s teljesítése távlatosan volt remélhető. Sebestyén Géza leírása kielégített angolszász nyilvános könyvtári követelményeket is. Az induláskor azonban a megyei könyvtár nem volt/lehetett public library. Ez iránti igény csak jó évtized múltán merül(hetet)t fel.

Vélhetően Sebestyén elméleti alapvetésére (is) építve, netán közreműködésével, a megyei könyvtáraknak 1953 legvégén⁸³, a járásiak számára 1954 októberében jelent meg a működési szabályzat.⁸⁴ A városiét 1955. április 16-án közölte a Népművelési Közlöny.

Még 1953-ban cikket írt a módszertani munkáról.⁸⁵ A megyei és járási könyvtárak ekkor bontható ez irányú munkáját kívánta segíteni vele, hiszen a körzeti időszakban a szervező és a propaganda tevékenység miatt erre nem futotta az erőből, most viszont már kevésbé az új könyvtárak szervezése, inkább a hálózat megerősítése, minőségi javítása volt aktuális.

Következő megszólalása közkönyvtári témakörben 1956-ban történt. Mindkét írását értelmezhetjük úgy is, hogy az 1956. évi törvényerejű rendelettel megerősített, ám a közkönyvtárak terén sok újdonsággal nem szolgáló aktus után a nagyközönségnek széleskörű történeti képből kívánta felmutatni ezeknek a könyvtáraknak a feladatait. Az elsőben emlékeztetett a falusi könyvtárak számára nélkülözhetetlen nagyobb könyvtárból származó letéti ellátás fontosságára,

a második részében azt mutatta be, miként jutottunk a városi könyvtáraktól a megyei könyvtáráig, itt pedig új adatokra és tapasztalatokra támaszkodva vette sorra a megyei könyvtárak általa korábban már részletezett funkcióit.⁸⁶

Kimondottan közművelődési könyvtárak kérdésében 1960-ban látta ismét szükségét a megszólalásnak. Ezt az írását biztosan a falusi könyvtárak tanácsai kezelésbe adásának anomáliái motiválták, hiszen ekkorra már nyilvánvalóvá vált, hogy ezeknek az önállósítása különösen a kistéleplezéseken nem jó megoldás. Újra hangoztatni kellett, hogy a központi támogatás nem vált fölöslegessé, új szakaszt kell kezdeni a letéti ellátásban. Ki lehetett volna autentikusabb megszólaló ebben a témakörben (Sallai István mellett, aki a tanácsosítás megkezdése előtt már figyelmeztetett, de úgy látszik, nem hallgattak rá!), mint Sebestyén Géza?! Ismét nagy ívű történeti helyzetképbe ágyazva a letéti ellátás indoklását, újabb szempontokkal fűszerezett alátámasztását adta. A nemrég alakult Könyvtártudományi és Módszertani Központ elsődleges feladatai közé sorolta a téma gondozását.⁸⁷

Mint a hazai könyvtári rendszer alapjainak kimunkálója, útjára indítója, két évtized eredményeiről szólva első sorban ezzel foglalkozott, döntően a közkönyvtárak nézőpontjáról. A hálózat és a szakosítás együttes elvét, mint a hazai rendszer alapjait méltatta, s úgy ítélte meg, a könyvtárak mennyiségi fejlesztése befejeződött, a szervezeti keretek kialakultak, ám a minőségi fejlesztés terén még „*további, igen nagy feladataink vannak.*”⁸⁸

Kovács Mátét és Sallai Istvánt is ő indította el a pályán

Háromjuk közül Sebestyén volt a legfiatalabb, de őt felkészítették a könyvtárosságra Fitz József egyesületi – utóbb felsőfokúnak minősített – tanfolyamán. 1945-ben már hét-nyolc évi könyvtáros múlt állt mögötte akkor, amikor Kovács Mátéval a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban találkoztak.⁸⁹

Az Országos Könyvtári Központ népkönyvtári osztályának szellemi öröksége a Népkönyvtári Központé lett, Sallai István ott találkozott Sebestyén Géza hagyatékával. Így kapcsolódik össze a három parasztpárti könyvtáros életútja. (Gerő Gyulától tudjuk, hogy a Nemzeti Parasztpártnak – melyet Veres Péter, Illyés Gyula, Keresztury Dezső és mások vezettek – nemcsak a minisztériumban együtt dolgozó Kovács Máté és Sebestyén Géza volt tagja, de belépett, sőt a párt nagyválasztmányába bekerült Sallai István is.⁹⁰)

Kovács Máté érdemeit úgy lehetett bemutatni, hogy ki kellett emelni annak a négy évnek a fontosságát, amit Sebestyén Gézával együtt töltött a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban, ahol tőle (is) tanulta a könyvtárosságot.⁹¹ Az is kiderült, hogy az 1945 utáni korszakot – legalábbis közművelődési könyvtári, azon belül a körzeti könyvtári időszakot – sem lehet leírni és értékelni Sebestyén és Kovács Máté együttműködésének feltárása nélkül.⁹² A közművelődési könyvtárakról szinte csak Sallai István jut a könyvtárosok többségének az eszébe. Kovács Mátét is ritkán emlegetik az egész könyvtárügyre ható egyéniségként, elfelejtik egyetemi könyvtári és egyetemes (valamennyi könyvtár-típusra kiterjedő) szerepét. Az eredeti gondolat az 1945 után közkönyvtárügyben Sebestyén Gézáé! Ennek lett híve és támogatója az államtitkár Kovács Máté, ezt folytatta 1949–1950-től Sallai István.⁹³

Epilógus

Ki volt hármójuk közül nagyobb, jelentősebb? A kérdésnek nincs értelme, nincs hozzá mérőszköz – nincs válasz. Toldy Ferenc, Szabó Ervin, Gulyás Pál, Fitz József, Káplány Géza és ők hárman vagy a későbbiek közül Csűry István és mások a magyar könyvtárügy Pantheonjából figyelik ma már az utódokat. Az említettek állócsillagok a magyar könyvtárügy csillagrend-szerében – sok kisebb, ám jelentős érdemeket szerzett bolygóval együtt. Tekintsünk fel rájuk, tanuljunk tőlük! Lehet példájukat követni! Ők

szinte a semmiből (társadalmi, kulturális feltételek által alig támogatva) alkottak „*európai mércével is mérhető könyvtárügyet*” – alapította meg nevük sorolása nélkül az 1980–1990-es évek fordulóján Papp István. Ezzel tiszteleghetünk méltón a száz éve, 1912. március 14-én született Sebestyén Géza előtt.

Jegyzetek

1. BEREZKY László: Sallai István és Sebestyén Géza – a felszabadulás utáni magyar könyvtárügy meghatározó képviselői. = Könyvtáros, 1986. 9. sz. 509. p.
2. PAJKOSSY György: Sebestyén Géza. (1912–1976.) Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1974–1975. Bp. 1978. 7–10. p. Megjelent tömörebb változatban is a Magyar Könyvszemlében (1976. 3. sz. 295–296. p.).
3. Könyvtáros, 1986. 9. sz. 5–10. és 12–16. p.
4. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. április, 3-5. p.
5. Kortársunk Sebestyén Géza. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. április 5–10. p.
6. SZILVÁSSY Judit Sebestyén Géza és a nemzetközi információs rendszerek, KÉGLI Ferenc Sebestyén Géza és öröksége, a Magyar Könyvészet retrospektív ciklusai (Könyvtári Figyelő, 1997. 2. sz. 216-220.), FARKAS László Az OSZK vári épületének tervezése, előkészítése, HORVÁTH Tibor pedig Két kézikönyv – két változás korszakában címmel adott elő (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. április, 10–15. p.).
7. SEBESTYÉN György: Édesapám, Sebestyén Géza. = Könyvtári Figyelő, 1997. 2. sz. 213–215. p.
8. GERŐ Gyula: Emlékezés a(z)“(h)őskorra. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. 5. sz. 23. p.
9. Könyvtári Figyelő, 1976. 1–2. sz. 5–8. p.
10. Kovács Máté és Sebestyén Géza együttműködését sikerült feltárnom a körzeti könyvtárak történetét tárgyalva: Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. 1–2. = Könyvtári Figyelő, 2009. 4. sz. 685–704. p. és 2010. 1. sz. 85–107. p. Akkor a falusi lakosság jobb könyvtári ellátását célzó erőfeszítéseik feltárása volt a feladat, most azt a célt tűztem ki, hogy a Sebestyén Gézáról kialakított képet teljesebbé tegyem, és megmutassam, mit köszönhet neki a hazai közkönyvtárügy.
11. Szabó Ervint, de még Dienes Lászlót is ismeri az utókor, de Erdélyi Pált (1864–1936) kevésbé. Erdélyi 1886-ban lett az OSZK gyakornoka, 1893-tól könyvtári segéd, 1894-től

- segédőr. 1900–1919 között a kolozsvári egyetem könyvtárának igazgatója, korszerű épületének építtetője. 1886 és 1892 között a Magyar Könyvszemle munkatársa, 1911-től 1919-ig a kolozsvári egyetem tanára. Fontos műve: Az erdélyi könyvtárakról (Kolozsvár, 1912).
12. BEREZSKY László: Négy évtized a könyvtárügy élvonalában. (Beszélgetés Sebestyén Gézával.) = Könyvtáros, 1976. 5. sz. 257–260. p. Az interjú 1976. február végén készült, de mire megjelent, Sebestyén Géza 1976. április 5-én meghalt. (Az idézetek a 258. lapról valók.) A felkészült és gondos Sebestyén Gézáról nehezen képzelhető el, hogy ne ismerte volna Mihalik József és Gulyás Pál tervezetét is, még ha itt nem is említette.
  13. SEBESTYÉN Géza: Falusi könyvtárak. = Új szántás, 1947. 2. sz. 101–104. p.
  14. Hogyan vészelték át múzeumaink és könyvtáraink a háborút? [Sebestyén Géza min. osztálytanácsos nyilatkozata.] = Szabadnevelés, 1945. 32–34. p.; megjelent a Pécsi Könyv- és Infotárban is (1997. 4. sz., június 30. 11–12. p.), ezt használtuk.
  15. GERŐ i.m. 23. p.
  16. Az Új Szántás című szabadművelődési lap 1947. 2. sz. 101–104. lapjain olvasható.
  17. Sallai–Sebestyén emlékülés. = Könyvtáros, 1986. 9. sz. 508–526. és 1987. 2. sz. 3. p. SALLAI István – SEBESTYÉN Géza. Emlékülés, 1986. április 23. = MKE Tájékoztató, 1986. 2. sz. 3–8. p.
  18. Magyar könyvtártörténeti kronológia. 996–2007. Összeáll. GERŐ Gyula. Bp. OSZK, 2009.
  19. A tanácskozáson elhangzottakat valószínűleg tartalmazó VKM hivatalos kiadványnak, a korábban Szabadnevelési, később Szabadművelődési Híradónak 1946 tavaszi számai az OSZK-ban nincsenek meg, másutt is hiába kerestem.
  20. SEBESTYÉN Géza: Könyv a falun. = Magyar Szemle, 1942. november, 43. köt. 5. (193.) sz. 243–249. p.
  21. Aki a könyvtári autóbuszok (bibliobuszok) hazai kálváriáját ismeri, meglepődhet a bátorságon, hogy a háború előtti és utáni években Sebestyén Géza miként áldozhatott járművekről. A szabadművelődési kézikönyvben szó van „törvényhatósági felügyelői hivatalok vagy egyéb művelődési szervek kultúráutói”-ról. „A kultúráutóban vándorkönyvtárládák, hangos filmvetítógép, hangszórós rádió, hanglemeztár és báb-színház helyezhető el. [...] A szabadművelődés vármegyei és könyvtári szerveinek ilyen kultúráutókkal való felszerelése megindult.” (Kövendi Dénes – Szathmáry Lajos: A szabadművelődés kézikönyve. Bp. 1948. Szabadművelődési Tanács. 109. p.) A könyvtárautók helyett később a körzeti könyvtáraknak csak motorkerékpárra futotta.
  22. Sebestyén Géza i.m. 247–249. p.
  23. GERŐ Gyula: Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról. = Kisalföldi Könyvtáros, 2002. 1–2. sz. 7–8. p. (Megjegyezzük, Carnegie az USA-ban fejtette ki áldásos tevékenységét! – TGy)
  24. Magyar könyvtártörténeti kronológia 996–2007. Összeáll. Gerő Gyula. Bp. Országos Széchényi Könyvtár, 2009.
  25. A kronológia megfelelő helyén olvasható „1942 november: A Magyar Szemle c. folyóiratban Sebestyén Géza, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségéhez beosztott okleveles középiskolai tanár cikket írt Könyv a falun címmel. Ebben a korábbi népkönyvtári rendszer helyett az angol county könyvtárak mintájára szervezendő, egy egész vidéket ellátó »könyvesautóbuszokat« működtető tájkönyvtárak [tájékkönyvtárak?] rendszerének kiépítését javasolja, tulajdonképpen az általa később, 1949-ben megvalósított körzeti könyvtári szisztémát.” Más forrás szerint Sebestyén 1937–1944 között az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központban dolgozott. Igaz, a Magyar Könyvszemle szerint 1944-ben a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségén „Sebestyén Géza I. oszt. könyvtári segédőrt al-könyvtárnokká nevezték ki.” (1944. 2–4. sz. 196. p.) Újabb forrás, az OSZK Kézirattárában található Sebestyén Géza hagyatékban talált keltezetlen, gépelt ún. Működési rajz szerint az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központban „beosztása révén alkalma volt áttekintést nyernie az egész magyar könyvtárügy felett, innen kezdődik érdeklődése a könyvtárügyi problémák iránt, s az a felismerése, hogy korunkban a kérdéseket már kellő elméleti megalapozás nélkül nem lehet megoldani [...] működését az elméleti hajlam, a problémák tudományos elmélyítése és elemzése jellemezte.” (Fond 492)
  26. A Magyar Szemle Szekfü Gyula és az általa életre hívott Magyar Szemle Társaság nemzetpolitikai elveit közvetítette. A társaság „1927-ben régi hiányt kívánt pótolni egy olyan nemzeti szellemű folyóirat megindításával, amely arra hivatott, hogy a napi politikától mentesen közvetítse a magyar értelmiség számára a világrámlatokat, s a hazai viszonyokat józan kritikával szemlélve egyúttal szükségleteket és kívánalmakat állapítson meg.” (BISZTRAY Gyula: A „Magyar Szemle”. = Magyar Szemle, 1943. május, 5. (189.) sz. 259. p.)
  27. Az OSZK Kovács Máté hagyatékban (210 Fond 22. csomó) található egy valószínűleg Kovács Máté cikk vagy előadás Egy demokratikus magyar iskolarendszer körvonalai címmel 10 lap terjedelemben datálás nélkül. A Kovács Máté szakirodalmi munkássága című bibliográfia (összeáll. Nagyné Kiss Mária. In: Kovács Máté emlékkönyv. Bp. MKE, 1983.)

nem ismeri. Az írás végén, Az iskolán kívüli népművelés kérdései alig egy lapnyi fejezetében olvasható (hogy miután minden községben megfelelő kultúrházak, bennük olvasószobák, napilapok és folyóiratok, könyvtárak szolgálnák a művelődni vágyó fiatalság és a lakosság széles rétegeinek szükségleteit): „Ezek vennék át a mai sokszor csak ívó és kártyázó körök, egyesületek és kaszinók szerepét. [...] Minden földrajzi gócpontban bőséges és kedvelt anyaggal ellátott közkönyvtárakat kell létesíteni, ahonnan könnyen és olcsón kaphatna a közönség igényeinek és kíváncsiságának megfelelő olvasnivaló könyveket. Ezek a könyvtárak autóbuszokkal szállíthatnák az anyagot a szomszédos községekbe pl. hetenként.” Ez korszerű szabadművelődési és könyvtári koncepció. Figyelemre méltó – amennyiben Kovács Máté írta –, hogy az iskolai kérdések és a szabadművelődés, benne kiemelten a könyvtári kérdések tárgyalása összekapcsolódik.

28. Sebestyén Géza a 10.313./1945. VKM elnöki számú rendelet alapján kapott „külön megbízás” alapján foglalkozott a tudományos élet szervezeti kérdéseinek tanulmányozásával, és a szükséges reformok előkészítését bízták rá.
29. OSZK Kézirattár Kovács Máté hagyaték 210/11/19. sz. iratot Sebestyén Géza sajátkezű aláírása hitelesíti.
30. Kovács Máté hagyaték 210/11/75. sz. irat
31. 1946. február 26-án kelt Az elnöki ügyosztály feljegyzése a szabadművelődési osztálynak népkönyvtárak anyagának kiegészítéséről (A fogalmazvány aláírója, az időpontból következően, Kovács Máté lehetett.). (Vö. Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez /1945–1949/. Összeáll., bev. Dancs Istvánné. Bp. 1988. Kossuth. 323–329. p.)
32. BERECSKY László: Négy évtized a könyvtárügy élvonalában. = Könyvtáros, 1976. 5. sz. 257–260. p. - A beszélgetés Sebestyén Gézával 1976. február végi, és mire megjelent, Sebestyén Géza 1976. április 5-én már meghalt. Az idézet a 258. lapról.
33. Mai magyar művelődéspolitikai. Elvek, tervek, eredmények. Bev. Kovács Máté. Bp. 1946. 142 p.
34. A füzet megjelenésével kapcsolatban több dátummal is találkozhatunk: 1946. július-augusztus látszik legvalószínűbbnek. A Köznevelés, 1946. 13. számában közölt Kovács Máté interjú szerint „a kis kötet előreláthatóan július elején hagyja el a sajtót”. (2. p.) Kovács Máté bevezetője 1946. július 14-ei keltezésű. Ugyanakkor a Köznevelés a szeptember 1-jei 17. száma rövid ismertetést közölt róla. Fontos Kovács Máté nyilatkozatából: „A minisztérium tanulmányozás és hozzászólás végett megküldi valamennyi olyan intézménynek, amelyet hivatása szerint érdekelhetnek a benne felvetett kérdések.

[...]A tisztánlátás és a hozzáértők építőszándéka, együttműködése pedig már egymagában is komoly eredmény, a siker biztos alapja lehet.”

35. A kísérleti körzetekről lehet olvasni egy 1946 második felében, legkésőbb 1947 elején keletkezhetett 4 lapnyi gépiratos dokumentumban, a VKM VIII/1 ügyosztály munkaprogramjának vázlatában. „A nép ma nem mindent fogad el, s amit elfogad is, esetleg egészen másképp appercipálja, mint a szándékunk volt. Éppen ezért annak kitapogatása nélkül, hogy mit igényel a nép, s annak állandó figyelése nélkül, hogy hogy reagál a mi munkánkra, célhoz nem érünk. Ezért az országos munka keretén belül bizonyos kísérleti körzeteket kell kialakítanunk.
Ezeknek a kísérleti körzeteknek a következő feladataik lennének: 1. Megállapítani, hogy mekkora az a terület, amelyen Magyarországon önálló művelődési élet (az ún. kulturális autonómia) kialakulhat. 2. Megállapítani, hogy a kulturális életnek milyen szervezeti formái alkalmasak a mi (főleg települési és lélektani) viszonyainkhoz. 3. Kivizsgálni, hogy a nyújtott műveltségéből mit fogad be és azt hogyan fogadja be a nép.” E szándék ellenére a körzeti könyvtárak esetében csak jóindulattal tekinthetjük a veszprémiek előmunkálatait 1948-ban kísérletnek
36. Az itt tömörített rész olvasható: Mai magyar művelődéspolitikai 98–99. p.
37. Szathmáry Lajos 1949 nyaráig a VKM szabadművelődési ügyosztályának vezetője. Megírta a korszak történeti vázlatát A szabadművelődés korszaka 1945–1949 címmel (Kultúra és Közösség, 1977. 1. sz. 5–33. p.).
38. SEBESTYÉN Géza: Falusi könyvtárak. = Új Szántás, 1947. 2. sz. 101–104. p.; SZATHMÁRY Lajos: Népkönyvtáraink. = Uo. 104–105. p.
39. SEBESTYÉN i.m. 104. p.
40. Kéglji Ferenc a Magyar Országos Levéltárban rátalált A körzeti könyvtárak működési terve című tervezetre. Lásd KÉGLI Ferenc: A Székesfehérvári Körzeti Könyvtár (a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár elődje) története 1950–1952. Székesfehérvár, 2002. 17–18. p.
41. TÓTH Gyula: Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. 1–2. = Könyvtári Figyelő, 2009. 4. sz. 685–704. p., 2010. 1. sz. 85–107. p.
42. A Szabadnevelési Híradót követő VKM kiadványban (Híradó, 1946. 16. sz. /október 10./) még a szerző megjelölése nélkül írt a falusi könyvtárakról, majd a következő, de már Szabadművelődési Híradó néven megjelent lap november 1-jei számában már nevével jelölve a városi könyvtárakról, az összefoglaló címből következően neki tulajdonítható

- kétrészes írást tett közzé. [SEBESTYÉN Géza]: Korszerű könyvtár. 1–2. = Híradó, 1946. 16. sz. (október 10.) 5. p., Szabdművelődési Híradó, 1946. 17. sz. (november 1.) 2–3. p. Ezt a tételt sem a Sebestyén Géza irodalmi munkássága (Az OSZK évkönyve, 1974–1975. Bp. 1978. 11–16. p.), sem az OSZK főigazgatói között Sebestyén Géza rövid életrajzához csatlakoztatott, Kovács Katalin és Tokaji Nagy Erzsébet által összeállított, a Könyv, Könyvtár, Könyvtárosban megjelent összeállítás nem ismeri.
43. A körzeti könyvtár megvalósításának részleteit lásd bővebben már idézett Tíz év múltán... c. írásomban.
44. Az utóbbi időben a szakirodalomban megjelent egy tévedés, ami nem lenne jó, ha elterjedne, s ami az 1947-es törvénytervezetet mintegy háttérbe szorítva 1946-os törvénytervezetet tolna előtérbe. (Lásd Sipos Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig. Pécs, Alexandra, 2010. 162–164. p.; Uő.: „...hogyan az ország minden lakosa egyformán olvasnivalóhoz jusson.” A könyvtári ellátás demokratizálására irányuló törekvések 1945-től napjainkig. = Kulturális valóságismeret és EKF 2010 - 35 éves a pécsi kulturális közvetítő képzés. Tudományos konferencia és emlékülés [...] Pécs 2010. november 18-19. 446-447. p. /CD-ROM ISBN 978-963-642-361-2/, valamint Uő.: A könyvtári állomány szervezése nem csupán kezdete a könyvtári munkafolyamatoknak [...] = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2011. 10. sz. 6. p.) A szakirodalomban 1946-os tervezetről csak Sipos tud. Tévedésének alapja vélhetően az, hogy a Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez (1945–1949). Bp., Kossuth, 1988. 358–362. lapján közölt dokumentum keltezése tévesen 1946. június 2., mely vagy sajtóhiba vagy elírás. A CD-ROM-on Sipos azt a látszatot kelti, mintha a Szabdművelődési Tanács készítette volna az 1946-ost, míg az 1947-est, vele párhuzamosan a kultuszterület. A furcsa az, hogy a szerző érzékeli a különböző változatok azonosságait és hasonlóságait és azt az írást, melyben a hibát tisztáztam. (Tóth Gyula: Kovács Máté útja a könyvtárügybe. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2009. 8. sz. 46-56. p. lásd a 25. sz. jegyzetét. Jelzem az ő számára is, hogy az 1947-es tervezet sorsáról részletesen írtam (bár nem mindent sikerült tisztázni) Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. 1-2. = Könyvtári Figyelő, 2009. 4. sz. 685-704. p.; 2010. 1. sz. 85-107. c. tanulmányomban.) Ha forrásait figyelmesebben olvassa a szerző, akkor észrevehette volna, hogy a szövegközlésben 1947-es dátumok is szerepelnek az állítólag 1946-os dokumentumban. Nem véletlen, hogy Sebestyén Géza 1947-es törvénytervezetről írt, és említést sem tett 1946-osról.
45. 119/A-E. dok. Rendelettervezet a magyar könyvtárügy egyes kérdéseinek rendezéséről. = Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez. (1945–1949.) Összeáll. és bev. Dancs Istvánné. Bp. Kossuth, 1988. 354–355. p.
46. Az ügyiratra kézzel rájegyezve: „A rendelet eredeti, változatlan szövegében 3730/1947. VI. E szám alatt a Magyar Közlöny márc. 23-i számában megjelent Irattárba: 1947. III. 28. K[iadmányozta] Sebestyén, III/28.”
47. Jelentés a szabadművelődési ügyosztály 1947. április havi munkájáról. OSZK Kézírtattár, Kovács Máté hagyaték 210/23/7. sz. irat
48. A levél Kovács Máté hagyaték 210/23/8. sz. ügyirata, a tervezet a 210/23/9. sz. dokumentum, 9 oldalnyi indigós gépirat-másolat.
49. A jegyzőkönyv szerint ehhez Sebestyén Géza három forrást említett: társadalmi hozzájárulás, állami segély és „egy szervezendő népkönyvtári alap. A ponyva megadóztatásának gondolata is felmerült. Lehet gondolni esetleges könyvkiadói monopóliumok bevételeire, svéd minta alapján.”
50. Kovács Máté hagyaték, 210/23/34. sz. irat
51. Cherven Arisztid Gyula könyvtártízt a VIII/1. könyvtárakkal is foglalkozó ügyosztály munkatársa volt
52. Kovács Máté hagyaték, 210/23/35. sz. irat
53. Kovács Máté hagyaték 210/23/58. sz. irat
54. A hagyatékban ez a 210/23/47. sz. ügyirat, vélhetően csak a témákat, vázlatpontokat jelölte meg.
55. A törvénytervezetet Sebestyén Géza ismertette (Az 1947. évi könyvtári törvénytervezet. = Könyvtártudományi tanulmányok 1968. Bp. 1968. 581–612. p.), majd a Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez 1945–1949 (Összeáll. és bev. Dancs Istvánné. Bp. Kossuth, 1988.) c. kötet is közzétette a 358–362. lapokon. A két változat alapelveit és főbb gondolatait illetően igen, de szövegezésében nem azonos. A Dokumentumkötet által közölt változat lehet korábbi. A gépiratos változat másolata a Kovács Máté hagyatékban is megvan, őt azt használta munkapéldányként. Sebestyén Géza nem jelezte, melyik változatot közli. Sebestyén szerint „az itt említett munkálatokat a közoktatásügyi minisztériumban először az elnöki osztály vezetőjeként, majd államtitkári minőségében Kovács Máté irányította. Jelen ismertetés szerzője először a művelődéspolitikai (1945-1946), majd a könyvtári ügyosztály (1947) vezetőjeként vett részt a munkában.” (606. p.)
56. A Kovács Máté hagyaték a 210/22/40. sz., ugyancsak 1947 tavaszán keletkezhetett iratában szerepel a következő mondat: „Üzemi könyvtárak. A Szakszervezeti Tanács úgy nyilatkozott, hogy ezt a kérdést saját hatáskörén belül önállóan szeretné rendezni. Hogy ezen mi értendő, azt a lefolytatandó tárgyalások vannak hivatva tisztázni.” A szak-

- szervezetek ez utáni magatartására jellemző motívumot közöl a Dokumentumkötet a szabadművelődés... 356. lapja: „Vértes György a Szakszervezeti Tanács megbízásából kéri, hogy a rendeletterv az üzemi könyvtárakkal ne foglalkozzék, mert a Szakszervezeti Tanácsnak saját autonómiáján belül megvan a lehetősége arra, hogy ezeknek a könyvtáraknak megszervezéséről, anyagi feltételeiről gondoskodják, s azokat az üzemi bizottságok hatáskörébe utalja. Ez a munka az új kollektív szerződés kapcsán fog lezajlani.” Erre az elnök jegyzőkönyvbe vétette: „Az üzemi könyvtárak kérdését külön rendelet fogja szabályozni.”
57. A körzeti könyvtári koncepciót és az 1947-es törvénytervezetet 1992-ben részletesen egybevetettük, Tóth Gyula: A megyei könyvtári hálózat problémátörténete i.m. A részletek a 668–669. lapokon olvashatók. Lásd még Uő: Tévtút vagy torzó. A kapcsolódó részek itt a 40–41. lapon találhatóak.
58. A törvényerejű rendelet előkészítését Kovács Máté vezetésével további 5 tag, köztük Sebestyén Géza végezte. Ld. KOVÁCS Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. = Magyar Könyvszemle, 1956. 3. sz. 181. lapon lévő 3. sz. jegyzetet.
59. Az 1948. május havi jelentés szerint: „Kovács Máté államtitkár úrnál tartott sorozatos ügyosztályvezetői értekezleteken tárgyaltuk meg a jövő évi munkák elvi és gyakorlati kérdéseit. Az ezeken kialakult megállapodásainkat ismertetjük majd a révfülöpi konferencián.” (210/23/46. sz. irat)
60. OSZK Kézirattár Kovács Máté hagyaték 210/23/58. sz. irat
61. NAGY István, K.: A révfülöpi értekezlet. = Új Szántás, 1948. 6. sz. 366. p.
62. A hagyatékban ez a 210/23/47. sz. ügyirat, vélhetően csak a témákat, vázlatpontokat jelölte meg.
63. KŐHALMI Béla: Községi könyvtárpolitika. = Városi Szemle, 1947. 5–6. sz. 295–308 p. és Klny. 1947. 16. p. - Korábbi, a körzeti könyvtárakkal kapcsolatos írásaimban Kőhalmi Béla esszéjének egyoldalú interpretációját adtam, mivel azokban a körzeti könyvtár melletti további érvelés volt a cél. Kőhalmi írása azonban nem csak a faluról szól: országos könyvtárpolitikai koncepciót is felvázolt. A cím megtévesztő lehet: a községit Szabó Ervin-i értelemben használta, s nem falusi, hanem települési értendő alatta.
64. Az MTA Könyvtára 1981-ben megvásárolta Kőhalmi Béla kéziratot hagyatékát. Talán levelezése vagy valamelyik kézírata utalhat arra, miért írta nagyszabású esszéjét, és támpontot nyújthatna megjelentetéséhez.
65. BEREZKY László: Beszélgetés a 85 éves Kőhalmi Bélával. = Könyvtáros, 1969. 10. sz. 574. p.
66. Kőhalmi írása 1947 őszén, míg Sebestyén szovjet-vonatkozású publikációi 1948-tól jelentek meg. SEBESTYÉN Géza: A népkönyvtárak szervezete a Szovjetunióban. = Új Szántás, 1948. 5. sz. 267–270. p.; ő írta a Könyvtáros útmutató dióhéjban falusi és üzemi könyvtárak vezetői számára című cikket. (278–282. p.). Mivel ebben a számban még két írását közölték, név nélkül jelent meg: tartalmi és stiláris jegyek alapján a Finn népkönyvtárak című írás is az övé (270–272. p.). – Nagyjából eddigre fulladtak ki a körzeti könyvtári előkészületek és a törvénytervezet erőfeszítései, és új támogatókat kellett keresni; azt – a jelek szerint – az egyeduralomhoz érkező Magyar Dolgozók Pártjában találták meg. Orosz nyelvtudása révén Sebestyén Géza fordította le [KLENOV] KLJONOV, A. V.: A könyvtáros vezérkönyve c. művét is (Bp. 1949. 202 p.). Nem mellékes megemlíteni itt is, hogy 1949-ben Sebestyén Géza útmutató sorozatot indított négy füzetben.
67. KATSÁNYI Sándor – TÓTH Gyula: A fővárosi könyvtárának története 1945–1998. Bp. 2008. 28. p.
68. A könyv és lapszemle rovatban név nélkül ismertette a Köznevelés, 1948. február 1-jei száma (47. p.).
69. Szerzője May Istvánné. Az ismertetés a Magyar Könyvszemle, 1947. évi 1/4. számában jelent volna meg a 285–286. oldalon. Az írás adataira a Kőhalmi Béla bibliográfiában bukantam (Bp. FSZEK–OSZK KMK, 1985. 118. p.): az említett Könyvszemle-számot kiszedték, betördelték, korrektúrázták, de nem nyomtatták ki. A tördelt korrektúra az OSZK kéziratárában található OSZK Fol. Hung. 2093 jelzet alatt. (Ld. MONOK István: A Magyar Könyvszemle meg nem jelenhett évfolyama 1947-ből. = Magyar Könyvszemle, 2001. 4. sz. 489–494. p.) Köszönöm dr. Barátné Molnár Mónikának, a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár tájékoztató könyvtárosának, és Hegyközi Ilonának, az OSZK–KI Szakkönyvtára vezetőjének, hogy lehetővé tették May Istvánné cikkének elolvasását.
70. A Kovács Máté hagyatékban (OSZK 210 Fond) a 27. csomó számos iratot tartalmaz a tervekészítés kapcsán született dokumentumokból. A Nemzeti Parasztpárt hároméves közművelődési terve (27/9. sz. irat) elárulja, hogy ezt is Kovács Máté készítette, s az állami tervvel úgy hasonlítanak egymásra, mint az egypetéjű ikrek. (A tervezés most nem témánk.) A bevezető, elvi részeket Kovács Máté írta.
71. A hároméves közművelődési beruházási terv. Datálatlan gépirat-másolat. Az ezt tartalmazó mappán: A két munkáspárt egyeztetett 3 éves tervének fontosabb részletei. In: Kézirattár. Kovács Máté hagyaték 210/27/5-8. irat. A 30 körzeti könyvtárra 21 millió Ft-ot állítottak be. 50 iskolai körzet pedagógiai szakkönyvtárára 5 milliót, a szükséges 80–100 művelődési körzetből 30-ra 30 milliót, 3 évre 900 kultúrház/

- kultúrterem létesítésére 13 és fél milliót terveztek.
72. Sebestyén Géza: A népkönyvtárak szervezete a Szovjetunióban. = Új Szántás, 1948. 5. sz. 267–270. p.
73. [KLENOV] KLJONOV, A. V.: A könyvtáros vezérkönyve. Gyakorlati útmutató városi, falusi és üzemi könyvtárak részére. Ford., a magyar viszonyokra alkalmazta, függelékkel ellátta Sebestyén Géza. Bp. [1949.] Új Magyar K. 202 p.
74. Kljonov i.m. 185. p. Sebestyén Géza tankönyv-írói tevékenysége külön méltatást érdemelne. Sallai Istvánnal közösen írt kézikönyvet (1956., bővített kiadása 1965.) megelőzően fokról-fokra terebélyesedő munkákat adott közre: a Kljonov könyv előtt Könyvtáros útmutató dióhéjban. Falusi és üzemi könyvtárak vezetői számára. = Új Szántás, 1948. 5. sz. 278–282. p., de ő a szerzője az Általános kezelési szabályzatnak (Bp. 1949. OKK. 40 p. Útmutató a körzeti könyvtárak számára 1.), Az osztályozás rendszerének. (Bp. 1949. OKK. 52 p. Útmutató a körzeti könyvtárak számára 2.), valamint a könyvtári nyilvántartó lapok szövegezését (3. füzet) és a betűrendi jeleket tartalmazó kötetnek (4. füzet) is. Amilyen „végtelen gondossággal kidolgozta Sebestyén Géza a körzeti könyvtári rendszert, ugyanolyan precízen kimunkálta könyvtárosaink ki-, illetve továbbképzését is.[...] A körzeti könyvtár megszervezésekor mindegyikük kapott egy kezelési utasítást, amely tulajdonképpen gyakorlati kézikönyv, vademecum volt.” (Gerő Gyula: A (h)őskor könyvtárosai. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2001. 9. sz. 37. p.) Ezeket követte az egyetemi képzés számára írt Általános könyvtártana (Bp. 1953. Felsőoktatási Jegyzetellátó).
75. Finn népkönyvtárak. = Új Szántás, 1948. 5. sz. (május) 270–272. p. A szerző megjelölése nélkül közölt írás mögött is Sebestyén Gézára gyanakodhatunk, jóllehet bibliográfiája nem tartalmazza. Mivel közvetlenül a nevével megjelent szovjet beszámolót ő jegyezte, s mivel e szám közölte a Könyvtáros útmutató dióhéjban c. Sebestyén írást is, aligha lehet csodálkozni azon, ha tényleg ő írta, hogy nem jelölték ezt is nevével.
76. „1949 nyarán a Révai József vezette Népművelési Minisztérium 'friss' emberekkel, 'káderekkel' kívánja felváltani a szerinte Karácsonyista, 'népi romantikus', tehát narodnyik szabadművelődési apparátust [...], a miniszter az új népművelési rendszer kiépítéséhez tanítókat kért” (Vö. GERŐ Gyula: A (h)őskor könyvtárosai...) 1949 őszétől (amikor a szabadművelődési korszak képviselőit szinte kivétel nélkül sikerült eltávolítani! – TGy), s amikor Sebestyén a VKM-ből, illetve az OKK-ból a Műgyetem Könyvtárába távozott, [„kikerült a könyvtárügy irányításából. (Finoman fejezem ki magam!)” – mondta Bereczky László a Sallai-Sebestyén emlékülésen, 1986. április 23-án (Könyvtáros, 1986. 9. sz. 3. p.), és Sallai István lett a körzeti könyvtárak szervezésének irányítója. Sallai István „elbeszélése szerint új hivatalában, egy asztalfiókban, pusztán véletlenségből, rábukkant Sebestyén Gézának a körzeti könyvtárak szervezésével foglalkozó, a hálózati rendszert részletesen kifejítő tanulmányaira [...] tanulmányozta Sebestyén Géza tervezetét és letette mellette a voksot.” (BERECZKY László: Sallai István. = Könyvtári Figyelő, 1979. 1. sz. 10. p.)
77. SEBESTYÉN Géza: A letéti rendszer új szakasza. = A könyvtáros, 1960. 4. sz. 243–245. p.
78. A Győrmegeyi Hírlap 1949. április 10-i számának 7. lapján Sebestyén Géza nyilatkozott a körzeti könyvtárak szervezéséről: „Nekünk az a célunk, hogy a falusi ember ugyanolyan művelt és olvasott legyen, mint a városi.”
79. SEBESTYÉN Géza: Általános könyvtártan. Bp.: Felsőoktatási Jegyzetellátó, 1953. 53. p.
80. Ezt részletesen leírtam TÓTH Gyula: A megyei könyvtári hálózat problémátörténete. = Könyvtári Figyelő, 1992. 4. sz. 660–673. p.
81. Sebestyén Géza publikációiról készült jegyzék (Sebestyén Géza irodalmi munkássága. = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1974–1975. Bp. 1978. 11–16. p. és az ezt kiegészítő, a Könyv, Könyvtár, Könyvtárosban az OSZK főigazgatóit bemutató sorozatban található bővebb jegyzék) tanúsága szerint 1949 és 1952 között nem látott napvilágot írása, munkája.
82. SEBESTYÉN Géza: Általános könyvtártan. Egyetemi jegyzet. Bp. 1953. 53–69. p. BABICZKY Béla az 1953/54. tanév II. félévére kiadott jegyzetében (A mai magyar könyvtárügy szervezete és aktuális problémái. Bp. 1954.) a fenti funkciókhoz a megyeszékhelyi járási könyvtári feladatokat is hozzáfűzte. Sebestyén Géza a megyei könyvtárak funkciórendszerével több későbbi írásában is foglalkozott. Így a hazai könyvtárakat bemutató sorozatában is. SEBESTYÉN Géza: 2. A városi könyvtáraktól a megyei könyvtárakig. = A Könyvtáros, 1956. 7. sz. 489–492. p. Itt hangsúlyosan foglalkozott a helyismereti és a tudományos funkciókkal, jelezvén, mennyire a kezdeteknél tartanak e könyvtárak. Szólt a feldolgozatlan „pinceananyag” nagy tömegéről s megállapította: „A kölcsönzési részlegeket nem számítva, bármelyik állományrészleg legalább megtízszerezésre szorul. [...]Az »elavult« könyvek tömege és a járási, községi könyvtárakéval azonos »fogalmi« anyag között úgyszólván, alig van képviselve a modern tudományos anyag. Kissé úgy fest a dolog, mintha – Szabó Ervin terminológiájával élve – egy régi tudományos könyvtárat és egy népkönyvtárat olvasztottunk volna össze, s még hátra lenne a könyvtár tipikus anyagának kellő mértékben való kibontakoztatása.” (491. p.)

83. 865–43-166/1953. A megyei könyvtárak működési szabályzata. (Népművelési Közlöny, 1953. december 30. 166. p.) = Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Összeáll. az OSZK. Bp. 1954. 15–20. p.
84. 865-V-134-2/1954. Járási könyvtárak működési szabályzata. (Népművelési Közlöny, 1954. október 22. 183. p.) = Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Összeáll. az OSZK. Bp. 1954. 49–55. p. Megjegyzésre érdemes, hogy ezt megelőzően egy félével külön jogszabály jelent meg, a 11–1/1954. (II. 27.) Np. M. utasítás a járási könyvtárak megnyitásáról. (Hatályos könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye. Összeáll. az OSZK. Bp. 1954. 42–44. p. Az ebben foglalt előírások arra utalnak, hogy zavarok keletkezettek a járási könyvtárak megnyitása körül, a miniszter kénytelen volt előírnivalókat, hogy járási könyvtár csak akkor nyílhat meg, ha azt az erre kirendelt bizottság engedélyezi, s ennek a bizottságnak meg kellett vizsgálnia, hogy a kijelölt hely alkalmas-e, s a könyvtár rendelkezik-e a nyitáshoz szükséges személyi és tárgyi feltételekkel. S ezután sorolja a feltételeket, melyek közül figyelmet érdemel, hogy jóval kevesebb induló állományt írt elő, mint a minisztertanácsi határozat. Nyilván nem volt teljesíthető, mivel ekkorra a volt körzeti és/vagy városi könyvtárak „elfogytak”. Nem volt könnyű teljesíteni a személynével előírásokat sem. Ezért jelent meg a 11–2–18/1954. (VIII. 3.) Np. M. sz. utasítás a könyvtárosi munkakör képzéséhez kötéséről és a könyvtárosok továbbképzéséről (Népművelési Közlöny, 1954. augusztus 27. 154. p.) = Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Összeáll. az OSZK. Bp. 1954. 46–48. p. Ez hozta az 1954. augusztus 1-től érvényes előírásokat. Ha nevezettek előbb neveztek ki, akkor 1955. március 31-ig, egyébként pedig egy éven belül ún. könyvtártechnikai minimum vizsgát kellett tenniük – kivéve azokat, akik „főiskolára, könyvtáros gimnáziumba tartanak.” A jogszabály megyei, járási, városi vezetőkre, beosztottakra, önálló községi könyvtárosokra vonatkozott.
85. SEBESTYÉN Géza: A módszertani munka. = Könyvtáros, 1953. 3. sz. 17–20. p.
86. SEBESTYÉN Géza: A hazai könyvtárak 1–2. 1. A falusi könyvtárak központja a járási könyvtár. = A könyvtáros, 1956. 6. sz. 417–419. p., 2. A városi könyvtáraktól a megyei könyvtárakig. = Uo. 7. sz. 489–492. p.
87. SEBESTYÉN Géza: A letéti rendszer új szakasza. = A könyvtáros, 1960. 4. sz. 243–245. p.
88. SEBESTYÉN Géza: Húsz év a mérlegen. = Könyvtáros, 1965. 4. sz. 187–189. p.
89. Kovács Máté indulásáról TÓTH Gyula: Kovács Máté útja a könyvtárügybe. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2009. 8. sz. 46–56. p.
90. GERŐ Gyula: Emlékezés a(z) „(h)öskorra. Körzeti és népkönyvtárak s munkatársaik. Tények és legendák. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. 5. sz. 23. p.
91. Lásd TÓTH Gyula: Kovács Máté útja a könyvtárügybe. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2009. 8. sz. 46–56. p., Uő: Fél évtized története és a Kovács Máté-kutatások helyzete, feladatai. = Könyvtári Figyelő, 2009. 3. sz. 428–444. p.
92. TÓTH Gyula: Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. 1–2. = Könyvtári Figyelő, 2009. 4. sz. 685–704, 2010. 1. sz. 85–107. p.
93. Sallai Istvánnak a falusi könyvtárak ügyében szerzett érdemeit volt szerencsém méltatni a Kovács Máté Alapítvány, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Társadalomtudományi Szekciója, Bács-Kiskun Megyei Szervezete és a Könyvtári Intézet által szervezett megemlékezésen 2011. május 30-án az Országos Széchényi Könyvtárban. A méltatás megjelent a Könyv, Könyvtár Könyvtáros 2011. 8. számában (Sallai István és a falusi könyvtárak, 28–36. p.). A méltatás alapjául szolgáló tanulmányt a Könyvtári Figyelő 2011. 3. számában közöltem Sallai István a falusi könyvtárügyről címmel (481–502. p.).

Katalógusfejlesztés

Mindenki számára hozzáférhető online katalógusként egyesítették a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA), és az Országos Dokumentumellátó Rendszer (ODR) adatbázisát.

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) és a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzetköz Könyvtár (DEENK) fejlesztésének köszönhetően 564 könyvtár állományában

lehet keresni a www.odrportal.hu címen.

(Katalist, 2011. dec. 1. Azur-kek híre alapján).